

Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahing 19. — 23. VI. 1919. a.

Märkmeid ja mälestusi

N. Reek

Eessõna

Kümme aastat tagasi, kasutades soodsaid poliitilis-sõjalisi sündmusi, astusime otsustava sammu, kuulutades ennast uuesti iseseisvaks.

Kuid kohe esimestel sammudel tuli meil ka iseseisvust relvadega kaitsta. Meie iseseisvuse esimesed aastad on raskete võitluste ja suurte pingutuste aastad. Loodud noor kaitsevägi täitis auga oma ülesannet — kaitstes kodumaad võidurikkalt. Meie iseseisvuse esimesed aastad on heroilised aastad, mitte vähem heroilised kui muistsel ajal, — sest Vabadussõjas saavutasime võidu, muistsel ajal aga kaotasime. On loomulik, et X-da aastapäeva puhul tuletame meelde mõnd heroilist lehekülge meie Vabadussõjast. See on seda enam tarvilik, et Vabadussõja ajalugu pole veel jõutud kirjutada. Selle kallal ollakse tööl. Need mõtted sundisid mind uuesti läbilehitsema 1920. aastal tehtud märkmeid meie võitlusest Landeswehriga.

Võitlus Landeswehriga on meie kaitseväe suurimaid saavutusi. Selle võitluse tähtsam episood on Võnnu, õigemini Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahing. See on tähtsamaid lahinguid Vabadussõjas. Selle lahingu kaotuse tagajärjed oleks muutnud, võib olla, täielikult meie rahva saatuse. Igatahes meie oleksime ebaõnne korral äärmistesse raskustesse sattunud ja raske on öelda, kuidas oleksime neist välja tulnud. Meie võitsime. Lõime Balti tagurlise elemendi ja avasime võimalused edukalt jätkata riigi kaitset idast tungiva vaenlase vastu. Selles võitluses meie aitasime jalule meie naaberrahva. Sellepärast on arusaadav, et huvitav on seda meele tuletada toleaegetele võitlejatele, ning noorele põlvele silmade ees lasta paista seda tähtsat sündmust meie Vabadussõjas.

Veel üks asjaolu räägib selle poolt, et meie seda võitlust ja tema tähtsat silmapilku, Võnnu lahingut, meelde tuletame meie Suure päeva puhul. Naiskodukaitse pidulikul aktusel väljendas kindral Laidoner oma kõnes muuseas: ..."meie rahvas on väga tagasihoidlik. Tagasihoidlikkus on vourus, kuid liialduseni viiduna võib ta kahju tuua. Läti rahvas on Võnnu lahingu teinud oma rahvuslikuks pühaks. Meie aga möödume vaikides neist sündmustest..."

Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahingu eelsündmused

1919. aasta algul tekkisid Kuramaal võitluseks enamlaste vastu, kes olid okupeerinud Läti ühes Riia linnaga, vabatahtlikud sõjaväe osad riigisakslastest, Balti saksasoost elanikkudest ja ka lätlastest. Need osad olid koondunud kolme suuremasse üksusesse: Rauddiviisi (alguses Raudbrigaad), Balti Landeswehri ja Läti vabatahtlikud. Kindral von der Goltzi mälestuste järele oli moodustatud veel ka teisi üksuseid, millede kohta aga minul teateid ei ole. Kõik need üksused olid antud Balti mõisnikute palvel kindral von der Goltzi juhatuse alla. Märtsis algasid need väeosad kindral von der Goltzi juhatusel võitlust enamlastega. Märtsi keskel vallutasid nad Miitavi. Peale Saksa sõjaväelise võimu oli enamlastest vabastatud Kuramaa osas tegevuses veel Läti ajutine valitsus, mis 1918. aasta novembrikuul moodustati Riias. Valitsuse eesotsas seisis hra Ulmanis. Et Ulmanis kindral von

der Goltzi politikat ei toetanud, luges viimane Läti valitsust oma vaenlaseks ja ootas ainult parajat silmapilku, mil teda kõrvaldada. Ulmanise valitsusel puudus oma huvide kaitseks reaaljõud. Puht-läti väeosad, mis seisid alguses major Kolpaki, pärastpoole polk. Ballodi juhatuse all, olid liig nõrgad, et toetada valitsuse nõudmisi jõuga. Sunnimobilisatsioon lätisoost kodanikkudele oli kindral von der Goltzi poolt keelatud.

Kindral von der Goltzil meie sõjaväe esindaja kaudu Liibavis oli teada meie edukas tegevus lõuna rindel.

10. IV tegi kindral von der Goltz meie ülemjuhatusete ettepaneku ühiselt enamlaste vastu tegutseda. Vahepeal aga arenesid Kuramaal uued sündmused. 16. IV areteeris Landeswehri löögi-väeosa parun Manteuffeli algatusel Liibavis Läti siseministri hra Waltersi. Teistel valitsuse liigetel läks korda põgeneda. Läti roodud asusid sel ajal rindel ja ei saanud Landeswehri tegevust takistada. Saksasõbraline liitlaste esindaja Liibavis, Ameerika kolonel Greene toetas täiel määral kindral Goltzi politikat, nagu seda kindral Goltz oma mälestustes ise tõendab. Ulmanise valitsuse asemel moodustati kindral Goltzi toetusel uus valitsus hra Needraga eesotsas.

Maikuu esimestel päevadel anti meie esindaja kaudu Liibavis asuva Saksa sõjaväe ülemjuhatusete teada, et meie kavatseme lõuna sihis edasi tungida. Esialgu pidime Alt-Schvaneburgi ja pärast Kreuzburgi raudteesõlmed vallutama, et enamlasele väele taganemistee Riia — Võnnu — Lemsalu piirkonnast ära lõigata, või vähemalt sundida enamlasti rutulise taganemisele nimetatud rajoonidest.

23. V vallutasid kindral von der Goltzi väeosad Riia, ja selle asemel, et taganevaid enamlasti taga ajada, suundus nende osade liikumine põhja ja kirdesse. See asjaolu andis võimaluse oletada, et von der Goltzi ümbritsev element hakkab oma kavatsusi — kogu Lätimaad okupeerida — teostama.

30. V Saksa saatkond Liibavis palus Saksa saatkonda Helsingis edasi anda Eesti kindralstaabile ettepaneku ühiselt Landeswehriiga enamlaste vastu minna.

30. V meie kaitseväe toetusel vallutas Läti 2. Võnnu polk Võnnu linna. Läti partisanide salk jätkas liikumist Võnnust Alt-Pebalgi — Kreuzburgi suunas.

Meie lasime Läti osadel eel sammuda sellepärast, et Landeswehr ja von der Goltz Needra valitsust Läti seaduslikuks valitsuseks tunnustasid ning tervele ilmale kuulutasid, et eestlased lätlaste vastu sõdivad, tungides Läti pinnale.

Öösel 2. VI kell 0035 sai III diviisi juhatuse ülemjuhatajalt direktiivi, millega II diviisi osadel ühes 1. Läti polguga kästi edasi tungida Alt-Schvaneburg — Kreuzburgi suunas, et enamlaste väge Põhja-Latvija piirides lõpulikult likvideerida.

III diviisile tehti ülesandeks seda pealetungi toetada, liikudes Smiltlenist Kreuzburgi peale.

Üldine ülesanne oli: vallutada Kreuzburg ja asetada sinna valgeid lätlasti. Pealetungi kava väljatöötamine ja selle teostamiseks tarvilikkude jõudude määramine oli diviiside juhatuse kätte antud.

Selle direktiivi teostamiseks määras III diviisi juhatuse 3. ja 6. jalaväe polgud ühes väljapatareidega nr. nr. 1., 3., 4. ja 6., mis sel ajal Dickeln — Volmar — Smiltlen — Viezemhofi piirkonnas asusid. Tähtendatud III diviisi väeosade tegevuse juhtimise pani diviisi ülem minu peale.

Ülemjuhataja direktiivis tähtendatud ülesande täitmiseks pidid ülalnimetatud osad üle Serbeni — Alt-Pebalgi — Festeni Glasmanka peale liikuma.

2. VI telefoneeriti Võnnust Läti brigaadi staabist, et Ramozkisse on saksa väeosad sisse tulnud ja et on olemas teated sakslaste liikumise kohta Ramozkist põhja poole. Seda kinnitas ka ülemjuhataja staabi ülem, teadustades, et Ramozkisse on rong sakslastega sissesõitnud. Selle rongi edasiliikumine pandi meie soomusrongide poolt seisma.

Landeswehri juhatus lubas vahekorra selgitamiseks 3.VI Võnnu ohvitseri saata.

3. VI teatas Võnnust polkovnik Semitan, et Riias Landeswehri ja sakslaste väeosad neljas kolonnis liiguvad: üks Kreuzburgi, teine Lubani peale, (kolmas Riia — Pihkva kiviteed mööda ja neljas Roopa — Volmari suunas. Samal päeval tuli ka teisi teateid sakslaste vähemate ratsasalkade liikumise kohta.

Landeswehri tõsised plaanid — Eestimaale sisse tungida — olid meile teada meie sõjaväe esindaja kaudu, kes omalajal elas Liibavis ja pärast Riias.

5. VI andis ülemjuhataja staabi ülem teada, et polkovnik Ballodi staap asub Riias, läti ratsavägi Zarnikaus, Riia lahe ääres, jalavägi Rodenpoisis; Rodenpoisist kagu pool kuni Ükskülani — Landeswehr ja Rauddiviis. Sakslased olevat Ballod'ile edasiliikumise põhja poole ära keelanud. Ballodi osade suurus olevat 333 ohvitseri, 360 allohvitseri, 1500 tääki ja 120 mõõka ühes 20 kuulipildujaga ja 44 automaatpüssiga. Riias olevat mobilisatsioon käimas. Vahekord Ballodi osade ja Landeswehri vahel põnev. Landeswehri ja Rauddiviisi jõud 12.000 kuni 15.000 tääki ja mõõka.

Olukord Landeswehri ja meie vahel töötas loomulikult sõjaliseks kokkupõrkeks välja areneda, sest Landeswehr nõudis Needra valitsuse nimel, lugedes viimast seaduslikuks Läti valitsuseks, meie vägede lahkumist Lätimaalt. Sarnast nõudmist ei võinud meie ülemjuhatus juba sellepärast täita, et pidime liitlaste soovil rinnet enamlaste vastu kaitsma kuni Kreuzburgini. Selle rinde edukaks kaitseks pidi meie käes olema Ramozki — Alt-Schvaneburgi raudtee, kui rinde seljataguse kommunikatsiooni liin.

Tähendatud olukord sundis mind andma 3. VI kell 0840 oma kolonnile (6. ja 3. polgud ühes patareidega) ja 9. polgule käsu (viimasele diviisi ülema nimel), milles valve ja luure kõvendust nõudsin. Sakslaste liginemise korral käskisin kategooriliselt nõuda, et nad meie seisukohtadele mitte lähemale kui 15 versta ei tuleks ja kui viimased seda nõudmist ei täida, siis jõudu tarvitada.

Sarnane poliitiline ja strateegiline olukord sundis ülemjuhatus III diviisi jaoks 2. VI antud direktiivi muutma.

3. VI kell 1755 sai III diviisi juhatus ülemjuhataja käest uue direktiivi, milles kästi Ramozki—Alt-Schvaneburgi raudtee täielikult oma alla võtta. Direktiivis tähendati, et põhja pool joont — Koivajõgi, Riia lahest kuni Segeveldini, edasi Nitau — Alt-Pebalg — Neu-Schvaneburg, — meil sakslasi tarvis ei ole, ja sellepärast pole ka tarvis neid üle mainitud joone lasta. Ülemjuhataja, talitades Vabariigi Valitsuse direktiividega kooskõlas, käskis ainult neid Läti vägesid toetada, mis Ulmanise Läti ajutist valitsust tunnustavad. Sellele direktiivile järgnes otsekohe täiendav direktiiv, millega ülemjuhataja meie tähelepanu sellele juhtis, et võitluste jätkamiseks enamlaste vastu Schvaneburg—Kreuzburgi suunas tingimata tarvis laiaroopalist raudteeühendust Valgast Alt-Schvaneburgi, ja sellepärast oli soomusrongidele ülemjuhatuselt otsekohene käsk antud Ramozki raudteesõlm oma alla võtta. Ülemjuhataja tähendas kategooriliselt, et ta mingisugust sakslaste ega Landeswehri sissetungimist Ramozkisse ja ülalnimetatud raudtee piirkonda lubada ei või.

Sellele direktiivile järgnes kell 1805 käsk, millega mind volitati vahekorda

Eesti kaitseväe ja Landeswehri vahel selgitama ja mille täitmiseks ma veel selsamal päeval Võnnu välja sõitsin.

3. VI Landeswehri poolt lubatud läbirääkija Võnnu ei ilmunud.

Öösel 3./4. VI kell 2330 jõudsin Võnnu.

Võnnu jõudes sain uusi teateid Landeswehri liikumise üle, mis kinnitasid varemalt saadud teateid. Polkovnik Semitan seletas mulle, et lõunapool Võnnut opereerivad Saksa väed, kes Ulmanise Läti valitsust ei tunnusta ja et polkovnik Ballodi väeosadele on ta ettepaneku teinud tema (Semitani) väeosadega ühineda.

Orienteerudes olukorras, kui Ülemjuhataja volinik, telegrafeerisin tema direktiivide täitmiseks Balti Landeswehri ülemale saksa major Fletcher'ile ja nõudsin, et kuni vahekorra selgitamiseni — tõsiste vahejuhtumiste ärahoidmiseks — Landeswehri osad end 12 tunni jooksul tõmbaks — Koivajõgi, Riia lahest kuni Segevoidini, Nitau — Alt-Pebalg — Neu-Schvaneburgi liini taha.

Ärakirjad telegrammist saatsin lähematele saksa salkade juhtidele, kapten Manteuffel'ile ja kapten Jena'le. Ühes sellega palusin teatada tehtud korraldustest.

4. VI kell 0950 tuli teadaanne alampolkovnik Osoli poolt, et saksa peastaabist Riiast sõidab välja side loomiseks delegatsioon.

4. juunil kell 1250 tuli ülemjuhataja poolt direktiiv, milles kästi Landeswehri osadele teada anda, et kui nad enamlastega sõidada tahavad, siis pööraku ida poole, sest põhja pool liini — Koivajõgi kuni Segevoidini, edasi Nitau — Neu-Schvaneburg — enamlasi ei ole. Ülemjuhataja toonitas, et Landeswehr igal pool senini meie vastu on töötanud ja nõudis kindlasti, et põhjapool nimetatud liini mitte ühtegi Landeswehri meest ei oleks.

See ülemjuhataja teadaanne Landeswehrile, et põhjapool Koivajõgi— Segevoid — Nitau — Neu-Schvaneburgi liini enamlasi ei ole, oli väljakutsutud asjaoluga, et von der Goltz ja tema ümber kogunud tagurline element kogu ilma ja liitlaste ees meid enamlasteks tembeldasid.

Ülemjuhatajuse nõudmine oli äärmiselt tähtis selle tõttu, et meie poolt Kreuzburgi suunas ettevõetud operatsioon edasi kestis ja selleks meile Ramozki raudteesõlme ja laiaroopalist raudteed Ramozki— Alt-Schvaneburg tarvis oli kui kommunikatsiooni liini.

4. VI hilja õhtul, kell 2300, jõudsid Riiast Võnnu saksa leitnant Schiemann ja vene ohvitseri riides von Sievers. Volitusi läbirääkimisteks neil ei olnud.

Mina palusin ilmunud härrasid tagasi sõita volituste järele ja ühtlasi andsin neile kaasa alljärgneva kirja 5. VI 1919. a. nr. 710, edasitoimetamiseks Balti Landeswehri ülemale: ..."Mina, Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja volinik, kindralstaabi alampolkovnik Reek, telegrammiga nr. 705 — 4. VI s.a. panin ette Balti Landeswehri vägede ülemale Landeswehri väed Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja poolt määratud — Koivajõe suu — Segevoid — Nitau — Alt-Pebalg — Neu-Schvaneburgi liini taha viia. Vastuse tähtaeg sai 4. VI. kell 2400 mööda. Käesoleva silmapilguni ei ole Balti Landeswehri vägede juhataja minule vastust annud ei kirjalikult, ega ka isikute läbi, kes tarviliste volitustega varustatud oleks.

Kui kella 1200 ajal 5. VI. veel saksa ehk Balti Landeswehri väed põhja pool tähendatud liini saavad nähtud, siis saab nendega, kui vaenlase väeosadega ümber käidud. Läbirääkimistesse astumiseks palun saata parlamentöörid vastavate volitustega selle järele, kui saksa ja Balti Landeswehr on tõmbunud määratud liini taha...."

Sellele kirjale lisasin veel teise juurde:

..."Mina, kui Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja volinik, avaldan protesti Balti Landeswehri tegevuse vastu, kes Põhja-Latvijas sisse tungib, mahalaskmisi ja laastamisi toime paneb. Protesteerin kohalikkude läti komandantuuri teenijate mahalaskmise, Ramozki jaama lõhkumise ja kohalikkude elanikkude peksmise vastu. Annan teada, et Põhja-Latvija brigaad polkovnik Semitan'i juhatusel Eesti sõjaväe juhatuse alla kuulub ja mobilisatsioon Põhja-Latvijas Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja ja Ulmannis'e ajutise valitsuse nõusolemisel on toime pandud, mille tõttu ka tähendatud mobilisatsiooni ärakeelamine on Ulmannis'e valitsuse ja Eesti sõjavägede ülemjuhataja õiguste rikkumine."

Viimane kiri oli välja kutsutud polkovnik Semitan'i teadaandega, et Landeswehri mehed tapmisi, rüüstamist ning peksmisi toime panevad ja et major Fletcher'i poolt "Latvija rahvale" antud käsuga mobilisatsioon Põhja-Latvijas Needra valitsuse nimel ära keelati.

5. VI kell 1200 lõppes tähtaeg, mil Landeswehr temale määratud joone taga tagasitõmbumist pidi lõpetama.

Selleks tähtjaks mingisuguseid teateid Eesti ülemjuhataja nõuete täitmisest Landeswehri poolt ei tulnud.

Et koha peal järele vaadata, kas sakslased on Ramozkist välja läinud, sõitsin kell 1345 soomusrongidega nr. nr. 2 ja 4, Ramozki poole.

Väljasõitmise silmapilgul anti minule teada, et raudtee Võnnu ja Ramozki vahel on ära lõhutatud. Selsamal ajal teatati telefoni kaudu, et Landeswehri juhataja

major Fletcher'i saatkond autoga Riias Võnnu on väljasõitnud ja palub kokkusaamist Arraschi juures. Mina vastasin telefoniteel Ramozkisse, kust minule saatkonnast teatati, et mingisuguseid läbirääkimisi pidada ei saa senikaua, kui Landeswehr Ramozkit pole puhastanud.

See vastus oli kooskõlas ülemjuhataja direktiividega.

Ameerika esindaja, kes Võnnu oli sõitnud, et poliitilises olukorras orienteeruda, avaldas soovi minuga kaasa sõita. Võtsin selle soovi heameelega vastu.

Et minu alla usaldatud jalaväe osad põhja-pool Võnnu asusid, mille tõttu neilt toetust loota ei olnud, oli tarvis rongide liikumist ka seljatagant kindlustada. Selleks said soomusrongid al.-kapten Lepa poolt liikumiseks nelja ossa jaotatud: ees liikus soomusrongi nr. 2. löögiosa, temale 1/4 versta kaugusel s.-r. nr. 4. löögiosa ja neile järgnesid mõlemate soomusrongide dessantosad ühes meresuurtükiga.

Riia – Pihkva kivitee ülesõidu kohal nägime vahiposti saksa vormis, kes meie lähenemisel ära jooksis.

Umbes 4—5 versta Ammati sillast pidasin rongi kinni ja andsin kapten Lepale käsu maakuulajaid silla järelvaatamiseks välja saata.

Kell 1900 avasid sakslased teiselt poolt silda metsast tule meie maakuulajate pihta, kes selleks ajaks olid silla juurde jõudnud.

Veerand tundi hiljem tulid lähedalolevast metsast sakslaste ahelikud välja ja hakkasid soomusrongi löögiosa piirama. Andsin kapten Lepale käsu vaenlase pihta tuld avada. Kui sakslased olid tagasi löödud ja maakuulajad, kelledel oli veel teine kokkupõrge Landeswehri, mille juures ohvitseri asetäitja Kontus surma sai, rongi peale olid võetud, sõitsin Võnnu tagasi.

Juhtunust oli selge Landeswehri vaenulikkus.

Kell 2000 jõudsin Võnnu tagasi, kus järgmise kirja eest leidsin:

"Eesti Vägede ülemjuhataja volinikule.

Vastus Landeswehri ülemjuhataja poolt Eesti ülemjuhataja nõudmise peale ja tingimused, millel Lāti ministrite kabinett nõus on läbirääkimisi pidama Eesti ülemjuhatajaga, on valmis kirjutatud ja saavad ära antud selleks volitatud isikule Ramozki mõisas 5. VI kell 0800 õhtul (kell 2000). Volitatud isik võib sõita Võnnu Ramozki kiviteed mööda. Meie eelväeosadele liginedes peab tema valget rätikut käes hoidma. Kui 5. VI kella 0800 keegi ei ilmu kirja järele, siis arvame, et meie tingimused Eesti vägede ülemjuhatajat ei huvita, mille tõttu võtame tarvitusele vastavad abinõud. Lāti peaministri ja Landeswehri ülemjuhataja volinik Julius Schiemann. Kell 1200 5. VI 1919. a."

Pärast juhtumist Ammati silla juures mina ei saanud enam Ramozki "Lāti ministrite kabineti" kirjalikkude tingimuste järele sõita, sest Landeswehri juhatus ei täitnud meie ülemjuhataja kategoorilist nõudmist — end tagasi tõmmata ülevalpool tähendatud liini taha — minu poolt määratud tähtajaks.

Sellest kõigest kandsin ülemjuhatajale ette.

Vastuseks minu ettekandele tuli õhtul kell 2140 ülemjuhataja direktiiv, milles ta uuesti toonitas, et Ramozki raudteesõlm ja raudteeliin Ramozki — Alt-Schvanenburg peab meie alla võetama, sest et ilma selleta ei ole võimalik II diviisi osadel Kreuzburgi juures enamlaste vastu julgelt ja kindlalt võidelda. Selle ülesande täitmiseks volitas ülemjuhataja III diviisi juhatus kõiki abinõusid tarvitusele võtta ja kui asi nõuab, siis ka otsekohe sõjalist jõudu tarvitada. Ülemjuhataja käskis oma teguviisidega ettevaatlik, aga kindel olla ja kõige suuremat rõhku side loomise peale panna, et ükski väeosa üksikult vaenlase poolt löödud ei saaks. Ka oli ettekirjutatud otsida ühendusi Ballodi väeosadega.

Õsel 5./6. VI käskis III diviisi juhatus 5. VI kokkupõrke tagajärjel ülemjuhataja direktiivi täitmiseks sõjategevust alata Landeswehri vägede vastu.

Õöl 5./6. VI kell 0330 algasid Landeswehri osad suurtükiväe toetusel pealetungi Võnnule, haarates linna kahelt poolt. Teade sakslaste pealetungist Võnnule saabus III diviisi juhatuselle kell 1110. Vaenlase surve all, kell 1500 taandusid Lāti 2. Võnnu polgu osad kiirelt linnast välja, kusjuures Landeswehri läks korda meie soomusrongid, mis lõunapool Võnnu linna seisis, ümberhaarata ning raudteed nende seljataga ära lõhkuda. Julge löögiga, parandades tule all teed, soomusrongid pääsesid välja neid ähvardavast ohust ja taandusid Raunajõe taha. Vaenlase väeosad, mis soomusrongide kallale tungisid, said meie tule all kõvasti kannatada. Võnnu linna langemise teade tuli III-da diviisi juhatus kätte kell 1900. Teade jäi hiljaks selle tõttu, et lätlastega side oli lõhutud ja soomusrongid ei allunud diviisi juhatuselle.

Saadest teate Landeswehri pealetungist ning läbirääkides diviisi ülemaga, käskisin minu juhatus all olevatel osadel kõik korraldused kiiresti läbi viia liikumiseks pealetungivale vaenlasele vastu.

Kell 1325 tuli ülemjuhataja direktiiv, millega Ramozki sihis opereerivad soomusrongid ja Lāti 2. Võnnu polk anti III-da diviisi juhatus alla. Samas direktiivis kästi Ramozki sõlm oma alla võtta. Lāti 2. Võnnu polk anti diviisi ülema poolt ka minu juhatus alla.

Ruumi- ja ajapuudusel ei ole võimalik üksikasjaliselt kirjeldada esimesi lahinguid Landeswehriiga. Need on väga huvitavad, kuid käesoleva töö ülesandeks on anda pilti Võnnu lahingust. Sellepärast lühidalt neist sündmustest.

Landeswehri pealetungi silmapilguks asusid minu alla kuuluvad 6. ja 3. polgud ühes patareidega laial rindel, 1—2 päeva teekonna kaugusel Võnnu linnast. 6. ja 7. VI kulusid liikumise, koondamise ja side loomise peale, 7. VI

õhtuks olime pealetungiks valmis. 8. VI algasid pealetungi 6. rügemendi ja soomusrongide osad Võnnu äravõtmiseks. See pealetung ei õnnestunud peaausjalikult side nõrkuse tõttu 3. polguga. Läti 2. Võnnu polk sellest pealetungist osa ei võtnud. Tema seisis Lindenhofi mõisas ja korraldas ennast peale saadud lööki. Selle polgu kerge patarei toetas 6. polgu tegevust oma tulega. 10. VI kavatsesin peale side korraldamist pealetungi jätkata, kuid vaenlane jõudis ette ja 9. VI algas kell 0200 pealetungi 6. polgu II pataljoni peale. Öö oli udune. Vaenlane lõi pataljoni seisukohtadest välja. Tungis Raunajõe silla juure välja ja pani soomusrongide löögiosad väga tõsisesse seisukorda. Meie 4. patarei (vanad 1895. a. 3,43" suurt.) meeskond jättis patarei maha. Saades sellest teada, andsin 6. polgu ülemale kategoorilise käsu seisukohad tagasi võtta ja patarei välja tuua. Vahepeal muutus soomusrongide seisukord veel raskemaks. Kuid soomusrongide löögiosad, tungides julgesti kallale, võtsid silla uuesti oma kätte ja pääsesid välja. 6. polgu II pataljoni osad tõid suurtükid välja. Pataljon võttis uued seisukohad Raunajõe taga. Rauna sild jäi kahe liini vahele. Päeva jooksul püüdis vaenlane veel mitu korda uut rinnet Raunajõel läbi murda, kuid see ei läinud temal korda.

Juba hommikul 9. VI tuli ülemjuhataja staabiülema allkirjaga järgmine telegramm :

"Inglise, Ameerika ja Prantsuse esitajad tahavad Landeswehri juhiga läbi rääkida ja tellisid peale Landeswehri juhi ka Inglise esitaja Riia kaudu Võnnu. Ma saatsin need esitajad erarongiga täna kell 0900 välja. Meie esitajaks ja volinikuks sõidab nendega polk. Rink. Kui saatkond teie juure jõuab, saatke nad edasi autoga, mis ligi saadan. Ühtlasi palun polkovnik Semitan'i ka oma esitaja välja saata ja liitlasi tungivalt paluda, et tema esitaja ka läbirääkimistele lastaks."

Selle telegrammile järgnes õhtul teine:

"Teatage meie eelvägedele, et kui Võnnu poolt isikud tulevad, kellel valge ning, Inglise või Ameerika lipud ligi, siis on neid tarvis läbi lasta selle komisjoni juure, milles polk. Rink on."

Õhtul kui juba pime oli, sõitis liitlaste saatkond ühes alampolkovnik Rinkiga Volmarisse ja sealt jõuvankril Võnnu. Öösel tuli saatkond tagasi ja 10. VI kell 0430 andis Eesti vägede ülemjuhataja volinik teada, et on tehtud vaherahu ja et läbirääkimised Võnnus jätkuvad.

Esimesed lahingud Võnnu all juuni 8-da ja 9-da päevade jooksul võib nimetada avangardide lahinguteks, milles, nii öelda, mõlemad vastased katsusid üksteist. Kui meil ei läinud korda pealetung 8-dal, siis ei läinud korda see ka Landeswehri järgmisel päeval. Neis lahingutes selgus ka, et olime tehniliselt varustatud nõrgemalt kui Landeswehr. Meie pealetungi ebaedu 8-dal on peaausjalikult seletatav side puudusega väeosade vahel. Ka ilmunud vaenlane oli oma tegevusosavuse ja vastupanu mõttes tugevam kui enamlased.

Vaherahu aeg on väga huvitav, peaausjalikult poliitiliselt vaatepunktilt. Selle aja kestvusel püüdis liitlaste komisjon kõigest jõust eelseisvat suuremat jõukatsumist ära hoida ning Landeswehri ära kasutada tegevuseks enamlaste vastu. Läbirääkimised 10-dal ei toonud mingisugust selgust, vahekorra lahendamist.

Vaatamata tehtud vaherahu peale, toimetas vaenlane 10-dal 6. polgu piirkonnas õhuluuret.

See sundis mind korraldusi tegema valve kõvendamiseks ja lahingvalmis olekuks. Ühes sellega keelasin kategooriliselt igasuguse läbikäimise saksa sõduritega ja teiste Landeswehri sõjaväe hulka kuuluvate isikutega.

11. VI tuli ülemjuhataja poolt uus direktiiv, milles oli öeldud: "Ehk küll

lõuna väerinnal läbirääkimised käimas ja vaherahu tehtud, juhin tähelepanu selle peale, et meie sõjaväed peavad iga silmapilk valmis olema tarvilikul korral minu käsul sõjategevust Landeswehri vastu algama. Põhja-Lätimaale mina meile vaenulist Landeswehri sisse lasta ei või. Ma jään selle tingimuse juure, et Landeswehr peab tagasi tõmbuma lõunapoolse Koivajõe, Segeveldi — Nitau — Alt-Pebalgi ja Neu-Schvaneburgi liinil. Liitlaste saatkonna esimees toetab kindlasti samu nõudmisi selles asjas."

Ühes sellega anti Saksa vägede ülemjuhatajale meie ülemjuhatuses poolt järgmine telegramm: "Senikaua kui teie käsutada olev Landeswehr sõjategevust Võnnu all minu käsutada olevate Eesti-Läti sõjavägede vastu ei lõpeta, on võimata läbirääkimisi pidada ühise võitluse üle enamlaste vastu. Nii kaua kui minu käsutada olevad Eesti-Läti väed Läti piiril Kreuzburgi ja Marienburgi liinil punaväe vastu võitlevad, olen ma sunnitud ka oma seljatagust, s.o. Põhja-Latvijat oma käes pidama. Kreuzburgi — Alt-Schvaneburgi liini kaitsmiseks ja Põtalovo poole opereerimiseks on tingimata tarvis soomusrongesid. Neid võib aga saata Ramozki kaudu, sest Valk — Marienburgi raudtee on kitsarööpmeline."

13. VI peale olid määratud uued läbirääkimised Landeswehri vastu. Meie volinikuks oli määratud kindralstaabi alampolkovnik Rink. Neil läbirääkimistel Landeswehri juhataja major Fletcher seletas, et tema kindral von der Goltzi alla ei kuulu ning kindral Goughi nõudmine temasse ei puutu ja Inglise kindrali käsk ilma Needra valitsuse nõusolekuta ta ei täida, mille tõttu palub läbirääkimisi edasi lükata, et tema võiks Riiga sõita ja seal Needra valitsusega läbi rääkida.

Neil läbirääkimistel pikendati vaherahu.

Samal päeval teatas ülemjuhataja staabi ülem, et kindral von der Goltzi poolt on järgmine telegramm tulnud: "Leitud üleskutse järele tarvitab ülemjuhataja (loe — polk. Semitan. N. R.) Põhja-Liivimaal võitluses Landeswehri ehk Saksa riigivägede vastu suurel arvul enamlasti ja sellepärast pean kõige tema väeosade kui enamlaste, tähendab, kui oma vaenlaste peale vaatama ja selle järele talitama."

Ülemjuhataja staabi ülem seda meile teatades lisas juure: "Selle telegrammi järele otsutades võime Saksa vägede ja Landeswehri poolt igal silmapilgul pealetungi oodata."

17. VI kell 1515 tuli uus ülemjuhataja direktiiv, milles oli öeldud: "Reedel, 20. juunil tuleb Valgas lõpulik läbirääkimine selle üle, kas Landeswehri vastu tuleb sõda või rahu. Seni ajani peab vaherahu edasi kestma."

Sellele järgnes kindralstaabi valitsuse ülemalt mulle järgmine telegramm: "Sõjariistade rahu meie ja Landeswehri vahel kestab edasi. Järgmised läbirääkimised meie esitaja ja Landeswehri vahel peetakse ära 20. juunil kell 1200 Valgas. Tehke korraldused, et 20. juunil kell 0300 hommikul Lode pooljaamas erarong (vedur ühes vaguniga) valmis oleks, mis Landeswehri esitaja Valka tooks ja teiseks, et Valgas läbirääkimiste tarvis kohased ruumid valmis oleks."

Kuid Landeswehri paistis teine meeleolu olevat, mis peegeldub major Fletcheri raadiost: "Et enamlasted Lätimaad uuesti ähvardavad, nõuan mina nüüd Lätimaa valitsuse nimel (loe — Needra valitsuse nimel. N. R.) viibimata nõusolemist. Lätimaa tühjendamiseks, nagu liitlased seda 10. VI Võnnus ette panid. Ainult niiviisi võime enamlast Lätimaa piirest eemale hoida. Ainult sel viisil on meil talitamine võimalik. Ootan vastust kuni 18. VI lõunani. Tagasilükkamise või mittetäitmise korral jätab Lätimaa valitsus endale igasuguse tegevusvabaduse."

Sellest raadiogrammist selgus:

1) et major Fletcher astub välja Needra valitsuse nimel, kui selle valitsuse vägede juhataja. Kuid Needra valitsust meie valitsus ei tunnustanud;

2) oli selge, et major Fletcher kindral Goughi täielikult ignoreeris ja sellest võis kindlasti oletada, et 20. juuni peale määratud läbirääkimisi Valga linnas ei tule;

3) sellest raadiogrammist võis välja lugeda avalikku sõjakuulutust meie valitsusele.

Sarnane vaatepunkt oli ka meie ülemjuhatusel, kes vastas järgmiselt: "Teie raadio nr. 25 kätte saadud. Seni ajani on minu käsutada Eesti-Läti väed Lätimaa piiri enamlaste vastu kaitsenud. Soovitan, et Teie Landeswehri Võnnu alt, kus Teil enamlasi karta ei ole, Lätimaa piiri peale Kreuzburgi juure enamlaste vastu saadaks."

18. VI tuli major Fletcheri poolt meie ülemjuhatusesele ja kindral Goughile veel teine raadio: "Vägede saatmine Kreuzburgi — Lubani järve väerinnale võimata, enne kui eestlased Lätimaa tühjendamiseks pole alanud. Landeswehr nõuab käskivalt rutulist korraldust, et senine vabastustöö täitsa hävitatud ei saaks. Mulle juba tuntud Eesti kaitse all Põhja-Lätimaal toimepandud üldise sundusliku mobilisatsiooni ja punakaartlaste vastuvõtmise sõjaväkke pean kui vaenulise tegevusviisi peale vaatama, sest et see hädaohtu suurendab. Lätimaa valitsusega on praegu läbirääkimine võimalik ainult järgmistel tingimustel: 1) täielik nõusolek ettepanekuga, mis 10. VI Võnnus liitlaste poolt tehti. Praegune Eesti väerind peab terve rindega 19. VI kell 0800, 10 klm tagasi viidud saama. Edaspidise Lätimaa tühjendamise tehniliseks läbiviimiseks koos liitlaste ettepanekuga 10. VI peab selsamal päeval kell 1800 minuga Võnnus läbi räägitama, 2) täielik nõusolek Eesti ülemjuhatuselt selle ettepaneku peale peab 18. VI kell 2200 minu käes olema. Vastasel korral on sõjariistade vaherahu 19. VI minu poolt lõpetatud."

18. VI kell 2040 tuli ülemjuhataja direktiiv, milles oli öeldud: "Meie oma nõudmistes taganeda ei või. Põhja-Latvijas, meie vägede seljataha meie vaenulist Landeswehri lasta ei tohi. Sellepärast käsin, et kõik meie sõjaväed lõuna frondil valmis oleks selleks, kui Landeswehr vaherahu lõpetab ja sõjalist tegevust algab, et tema tegevuse peale sõjalise jõuga vastata."

Selle direktiivi täienduseks samal õhtul kell 2200 tuli teine: "Meie peame igal silmapilgul valmis olema selleks, et Landeswehr vaherahu lõpetab ja meie kallale tungib. Meie sõjategevust ei alga. Kui aga vastane seda teeb, siis ärge unustage, et Landeswehr, s.o. Balti parunid, on meie verivaenlased, kelle vastu meie ennast kõige jõuga peame kaitsema. Landeswehr on hästi varustatud ja sellepärast peab temaga ettevaatlik olema. Ärge unustage, et kõige parem kaitsmine on edasitungimine. Sellepärast julgesti kallale."

Nii arenesid lühidalt poliitilised sündmused.

10. VI tulid meile kindlad teated agentuurluure ja elanikkude kaudu, et Landeswehr koondab jõude ning toimetab ümberpaigutusi. Valveosad teatasid Landeswehri luuresalkade käikudest. Landeswehr püüdis luua sidet Põhja-armee juhatusega. 11. VI kell 1800 toimetab vaenlane õhuluuret. Kõik need teated, mis rääkisid Landeswehri valmistusest sõjategevusele, said ülemjuhatusesele teatatud, teiselt poolt võeti ettevaatuse abinõud tarvitusele ning diviisi varud toodi lähedale.

Juba 15. VI kell 2100 telegrafeeris ülemjuhataja staabi ülem: "...Sellepärast käsin ülemjuhataja nimel kõik väeosad frondil lahingvalmis

pidada ja neid niiviisi gruppeerida, kuidas see nende tegevuseks kasulikum oleks."

Omas ettekandes 11. VI diviisi ülemale toonitasin, et meie jõud, kes Landeswehri vastu opereerib, arvuliselt nõrk on ja palusin ülemjuhatause ees sammusid astuda tugevama reservi loomiseks.

See väide leidis kinnitamist hiljem ülemjuhatause direktiivis.

17. VI kell 1330 telegrafeeris ülemjuhataja staabi ülem II diviisi ülemale, et silmaspidades tähtsat ülesannet, mis praegu III diviisi lahendada, on tarvis teda suurtükiväega täiendada ja selleks III suurtüki polgu 2. ja 5. patareid III diviisile tagasi anda.

2. patarei (kaks 6" suurtükki) ilmus Landeswehri vastu võitleva rindele ühes Kuperjanovi pataljoniga ja töötas temaga lõpuni.

5. patarei aga üldse ei ilmunud.

18. VI kell 2030 tuli ülemjuhataja direktiiv, millega soomusrongide juhatust kästi III diviisi võimalikult suurte jõududega aidata ja II diviisi juhatust, niipea kui Landeswehr sõjategevust algab, III diviisile mitte vähem kui üks jalaväe- ja kaks ratsapolku ühes patareidega abiks anda. Sellesama direktiiviga kästi ka I diviisi juhatust 18. VI kell 1200 1. polgu II pataljon ühes ühe patareiga Valka ülemjuhataja reservi välja saata.

Selles direktiivis äratähendatud osadest ilmusid III diviisi juhatuse käsutusse Võnnu lahingu kestvusel järgmised osad: 1) Kuperjanovi pataljon ühes 2. patareiga 21. VI kell 0600. 2) Kalevlaste Maleva 22. VI kell 0300, 3) Soomusrong nr. 2, 22. VI, 4) kaks soomusautot — "Estonia" ja "Toonela" 21. VI kell 1000. Mõlemad ptlj. ja smsr. allusid otsekohe soomusrongi divisjoni ülemale, kes selles operatsioonis III diviisi juhatusele allus.

I diviisi 1. polgu II pataljon ühes patareiga ilmus 22. VI kell 0400.

II diviisist ei ilmunud ühtegi osa. Pärast pikki läbirääkimisi ja ülemjuhatause survet 23. VI ilmus Serbeni ümbruskonda 2. ratsapolk — sellega väljaspool ajaloolise lahingu piirkonda, ja lahingute lõpul.

Eeltoodud meie ülemjuhatause direktiivid ja major Fletcheri raadiogrammid valgustades poliitilist olukorda Võnnu lahingu eel ühes selle lähemal vaatlusel aitavad ka arusaada eelseisva lahingu iseloomust. Nad selgitavad meie taktikalise tegevuse iseloomu. Neist on näha, miks Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahing taktikalisest küljest kujunes välja, nii öelda, tüübiliseks äraootamise lahinguks, milles vaenlase tegevusele visalt vastu pandi, ja siis kui varud kohal, mindi üle üldpealetungile ning löödi vaenlane. Kui me vaatleme meie ülemjuhatause direktiive 18. VI, milledega ülemjuhataja reageeris major Fletcheri raadiogrammi peale 18. VI-dast, mis sisaldas väljakutsuva ultimaatum, siis näeme **kaks** põhipanevat joont:

- 1) **meie oma nõudmistest taganeda ei või, s.o. meie Põhja-Latvijassee Landeswehri lasta ei saa,**
- 2) **meie sõjategevust ei alga.**

Major Fletcheri raadiogramm aga sisaldab kategoorilist nõudmist olla nõus kolonel Greene ettepanekuga 10. VI-dast Võnnus, s.o. jätta Põhja-Latvija Landeswehri kätte. Mittetäitmise korral, major Fletcher ütleb otsekohe välja, lubab ta vaherahu lõpetada 19.-dal.

Ühes sellega tuletame veel meelde, et 20-da peale oli määratud Valgas liitlaste poolt kokkusaamine lõpuläbirääkimisteks, kus pidi otsustatama, kas Landeswehri tuleb sõda või rahu.

Edasi meie nägime, et major Fletcher omas raadiogrammis 17. VI-dast

astudes välja kui Lätimaa valitsuse volinik (Needra valitsuse volinik) kiirustab sõjategevuse lahtipuhkemist. Temal pole kannatust ega soovi tulla Valka. Tema ignoreerib liitlaste soove.

Tema tegevust selgitab kindral von der Goltz ise omas raamatus: "Meine Sendung in Finland und im Baltikum", milles tema muuseas kirjutab järgmist: "Needra valitsuse üllatuseks ilmus 16. VI-dal Ameerika kolonel Greene asemel liitlaste komisjoni esimees Inglise kindral Gough, kes otsustas eestlaste kasuks... See tähendas, et Needra valitsusele keelati Lätimaa põhjaosa oma alla võtta. Et läbirääkimisi kindral Goughiga ainult näiliselt ajavõitmise eesmärgiga peeti ja nende kordaminekuks vähematki lootust ei olnud, **ihaldasid baltlased** ning valitsus möödapääsematut võitlust kuni sakslased veel Lätimaal viibisid. Nad palusid sakslastelt abi."

Ka meile, koha peal olevatele, oli juba tol ajal mitmest allikast tulevate andmete põhjal selge, et major Fletcher, ehk õigem, Landeswehr, tahab võita ainult aega jõudude koondamiseks. Meil aga oli sõjaline tegevus keelatud. Meie reageerisime sellega, et kõvendasime valvet ning tõmbasime lähemale varusid.

Tekib küsimus, missugused olid siis need põhjused, mis tungivalt nõudsid ülemjuhatuselt sõjalise tegevuse algamise keelamist. Need põhjused olid eestkätt puht-politilised. Ülemjuhataja omas Hughes'i kõnes 12. VI-dast kell 1420 ütleb selgelt välja: "Ehk küll rahvas vaherahu üle pahane, peame sellega siiski leppima, sest see on liitlaste soov ja neile meie risti vastu minna ei või. Meil on tarvis nende tahtmist täita."

Selle liitlaste soovile tuleb veel juurde võtta major Fletcheri raadiogrammide provokatsiooniline sisu. Meie nägime, et major Fletcher kõneles Needra valitsuse nimel, s.o. selle valitsuse nimel, keda meie valitsus ei tunnistanud. Teiseks, ultimaatumi meie ülemjuhatusale ähvardusega alata sõjalist tegevust saadab major Fletcher, aga mitte kindral v. Goltz. Kindr. Gough aga, liitlaste esimees, tunnistas kindral Goltzi, pidades major Fletcheri tema käsualuseks.

Sarnaste vahekorjade juures tuleb täitsa selgelt esile kindral von der Goltzi ümber koondunud elemendi püüe: seades Landeswehri etteotsa major Fletcheri, lastes teda kõnelda Needra valitsuse nimel, anda eelseisvale kokkupõrkele Eesti-Läti omavahelise sõja ilme. Sarnase ilmega kokkupõrget ei oleks arusaadavalt meile andeks antud. Siit selge meie ülemjuhatusel püüd kindlaks teha liitlaste komisjonile, et siin ei ole tegemist mitte omavahelise kokkupõrkega, vaid siin on tegemist laiaulatuslise aktsiooniga, mis juhitud mitte ainult Landeswehri otsekohese juhi, vaid kindr. von der Goltzi poolt

Selle väite tõenduseks räägivad järgmised asjaolud: esimesed lahingud Lemsalu ja Roopa all 19. ja 20-dal, ning Võnnu all 21-sel olid juba löödud, kui kell 2305, 21. VI tuli ülemjuhataja staabi ülema telegramm, milles oli öeldud: "Palun viibimata saata tõenduse kurjeeriga selle kohta, et meie rindel peale Landeswehri ka Rauddiviisi osad võitlevad, sest need on rahvusvaheliselt väga tähtsad."

Samal päeval kell 1000 telegrafeeris diviisi ülem mulle Volmari ära kirja oma telegrammist ülemjuhatajale, milles oli öeldud: "Saksa riigi esitaja on Vabariigi Valitsusele teadustanud, et kindral von der Goltzi sõdurid ja Saksa riigi alamad sõjast meie ja Landeswehri vahel osa ei võta. See tõendus ei ole aga mitte kooskõlas tõelusega. Meie oleme saanud vangide käest politiliselt väga tähtsaid tõendusi, et Goltzi sõdurid ja Saksa alamad ühes Landeswehri meiega vastu sõdivad."

Siia on veel huvitav juurde lisada väljavõtteid ülemjuhataja staabi teadaannetest 19./20. kohta: ..."Kõmu jutud sõjategevuse algusest Landeswehri ja meie vahel tuleb enneaegseteks lugeda, sest et liitlaste eneste ettepaneku ja kokkuleppe järgi, täna, 20. juunil, liitlaste ja meie esitajad ühelt poolt ning Landeswehri esitajad teiselt poolt peavad väerinnal kokku tulema ja vahekorda selgitama."

Nagu allpool näeme, oli 19. ja 20-dal juba tõsine kokkupõrge Lemsalu all ja 20-dal tungisid sakslased ka Roopa suunas peale.

19. VI-dal oli ka kinni peetud raadiogramm Riias Saksa saadikule Tallinna, milles oli öeldud järgmist: "Siin on kuulda, et eestlaste poolt kardetakse, nagu kavatsesid sakslased ja baltlased sõjakäiku Eestimaale ette võtta. Sellega seletatakse Riias seda, et ei saada aru eestlaste teguviisidest Põhja-Lätimaal. Keegi Lätimaal ei mõtlegi pealetungi peale Eestimaale. Kõik teated selle kohta on valed ja mitte muud, kui kuritahtlikud laimamised, et aga sellega Ulmanist etteotsa panna."

Kõigest eelpoolöeldust on nüüd selgelt näha, et poliitiliselt, isegi kui meie jõud oleks juba 19. ehk 20. VI koondatud olnud, s.o. kui lubatud varud oleks juba kohal olnud, meie ei võinud üldpealetungi ei 19-dal ega 20-dal VI veel alata, seda enam, et Landeswehri tegevus, nagu pärastpoole näeme, väljendus neil kahel päeval mitte kallaletungis tervel rindel, vaid iga päev ainult ühes suunas. Nagu pärast on näha, oli see küll tingitud kindral von der Goltzi tegevuse üldkavast, kuid võis aga olla seletatav ka kui eelosade kokkupõrge, kui arusaamatus. Peale nende poliitiliste põhjuste olid ka puhtsõjalised põhjused, miks me ei saanud 20. ja 21. VI otsekohe ise vastukallaletungile asuda, nagu seda ülemjuhataja oma direktiivis käskis. Ülemjuhataja direktiivis leiame esmalt järgmist: "Landeswehr on hästi varustatud ja sellepärast peab temaga ettevaatlik olema." Siit selge, et üldkallaletungile üleminekuks kõige soodsam silmapilk oli see, kui jõud koondub, s.o. kui lubatud varud juba kohale jõudnud. Ülalpool meie juba nägime, et need varud hakkasid päralt jõudma 21. VI kell 0600. Täheleb, meil oli tarvis kaks päeva visalt vastu panna, kuni nende jõudmiseni. Sõjaliselt tähendas see muidugi algatuse andmist vaenlase kätte. Seda nõudis nii poliitiline kui sõjaline olukord. Kuid sarnane esialgne kaitsele asumine ei võinud tuua meile suurt kahju psühholoogilisest vaatepunktist. Meil oli lootus ja usk oma sõdurite vastupanuse võitluses oma verivaenlastega, nagu ülemjuhataja ka toonitab oma direktiivis. Teisest küljest olid meil teated, et puht riigisaklastest-sõdurite meeleolu ei olnud kõige parem. Need olid palgatud mehed. Oma visa vastupanekuga tekitades tuntavaid kaotusi sarnastes palgatute ridades, surusime meie nende meeleolu veel rohkem alla. Selle väite tõenduse leiame meie jällegi kindral von der Goltzi raamatust, kus tema väga pahane on saksasoost sõdurite peale, kes, nagu tema ütleb, oma huvidest aru ei saanud. Tema kirjutab selle kohta järgmist: "Selgus, et juhid kahjuks omi meeskondi tegelikust küljest täies ulatuses ei tunnud, olgugi, et siin iga saksa sõdur, sõjariist käes, omale tulevikku võis luua. Sellest hoolimata suutis Ulmanise valitsuse propaganda saksa sõduri südames pinda leida ettekäändes, et saksa sõdur "parunite" heaks end surmata lubab ... Need "parunid" toonitasid kindlasti, et osa omast maast saksa sõduritele annavad ja juba osalt hakkasid oma lubadust täitma ... Need saksa sõdurid, kes esimestes lahingutes võitlusest ära ütlesid, kaebasid ise oma tulevikule haua."

Nii siis kõigest ülaltähendatust selguvad need poliitilised ja sõjalised tingimused, mis käskivalt sundisid asuma äraootamise lahingule, milleks ka meie Vabadussõja tähtsaim ja suurim lahing välja kujunes.

Maastiku hinnang, vastaste kavad ja jõud

Jälgides ülaltähendatud sündmuste arengut ja omalt poolt ette nähes möödapääsematut võitlust, sõitsin vaherahu päeval risti läbi mulle alluvate osade piirkonna, et tulevase lahingu maastikust selget pilti saada. Ma sõitsin läbi Roopa, Lode ja Ronneburgi piirkonna. Neil sõitudel jõudsin selgusele, et tähtsamateks, nii öelda, võitluskeskkohadeks saavad olema just mulle alluva piirkonna tiivad, s.o. Neu Hof — Roopa — Pappenhof — Volmari suun, teiste sõnadega, Riia — Volmari tee ja siis Ronneburgi kõrgustikud, s.o. Riia — Pihkva kivitee suun. Kui sakslastel oleks korda läinud murda meie vastupanu Stolbeni — Roopa — Auzemi piirkonnas, siis oleks tee Volmari suunas lahti olnud. Meie oleksime äralõigatud olnud 9. polgust, mis asus Lemsalu suunas ja oleks avanenud tee meie seljatagusesse Ruhja suunas. Minu arusaamise järele III diviisile oli see hädaohtlikum suun. Ronneburgi kõrgustiku kaotamine ei olnud nii hädaohtlik III diviisile, kui Roopa — Stolbeni — Auzemi piirkonna kaotamine, kuid tema oli väga hädaohtlik neile osadele, kes Kreuzburgi all opereerisid. III diviisi suhtes küll oleks aga Ronneburgi kõrgustiku kaotamine välja kutsunud sügava taandumise Volmari suunas, sest et kõrgustik valitseb maastikku kaugele Volmari suunas. Meie rinde keskkoha läbimurret ma väga ei kartnud, sest ühelt poolt Koivajõgi, teiselt poolt Ronneburgi kõrgustikud, piirasid selle läbimurru ulatust laiutamise võimaluste mõttes. Siin oli kergem auku kinni toppida ja sakslaste edu arenemist Volmari suunas kergem takistada. Siin oli meil tehniliselt hästi varustatud jõud soomusrongide näol. Ses suunas võisid ka kergemini ja kiiremini päralt jõuda varud. Oma muljetest kandsin ette diviisi ülemale ja toonitasin, et tuleks suurt rõhku panna seljataguse kindlustamisele. Palusin kaaluda ebaedu puhul uut vastupanu joont. Ülemjuhatus nimetas omalt poolt järgmist strateegilist joont: Salismünde, — Burtneki järv, — Stakelni jaam, — Koivajõgi, — Viezemhofi mõis, — Aasele kõrgustik.

Meie esialgne tegevuskava, olles tingitud poliitilisest olukorrast, millega algatus oli antud vaenlasele, seisis visas vastupanus Roopa — Volmari ja Ronneburgi suunades ühelt poolt ja Lemsalu suunas teiselt poolt. Lubatud toetuste kohalejõudmise silmapilguks oli mul lootus, jälgides tegevust kohapeal, küllaldast pilti omada vaenlase tegevuse arenemisest, et vastavalt sellele valida suund löögi andmiseks.

Missugune oli siis vaenlase tegevuskava. Sellest saime meie teada juba palju hiljem kindral von der Goltzi enda raamatust. Leian võimalikuks seda juba nüüd ära tuua, et kergendada lugejale arusaamist nii mõnestki tähtsast silmapilgust selles ajaloolises lahingus. Kindral von der Goltzi tegevuskava oli lühidalt järgmine, nagu tema ise kirjutab (lhk. 204, 205):

"Nii siis kujunes otsus Võnnu juures olevaid vaenlase peajõudusid otsustavalt lüüa, ilma et enamlased lõuna poolt suudaksid võitlusse vahele segada. Sellejuures vaenlase haaramine oli võimalik ainult vasakult. Haaramist toimetada üle Lemsalu polnud mõtet, sest et seal polnud suuremaid jõudusid oodata. Otsustati peajõud suunida üle Roopa, neid kattes Lemsalu poolt. Kuid oli tarvis valmis olla haaramist ka üle Lemsalu läbi viia, kui seal oleksid suuremad jõud ilmsiks tulnud. Oli tarvis rutata, et jõudusid koondava, kuid tegevuseks mitte veel valmisoleva vaenlasesse sisse tungida. **Selleks kästi:**

1) Lemsalu suunas Rauddiviisi ühe pataljoni, ühe eskadroni, ühe patareiga peajõudude tiiba tagada. See salk saadetakse esimesena Kolzeni mõisani. Kui seal tugevat vaenlast ei kohta, algab peajõudude eelvägi liikumist Roopa suunas.

Peaks aga küljekaitse Lemsalu suunas tugevat vastast kohtama, tuleb peahoop Lemsalu kaudu juhtida. (See peajõudude küljekaitse seisis kapten Blanckenburgi juhatusel).

Rauddiviis astub 19. VI välja ning tungib üle Roopa alevi 4 ptk, 2 esk. ja 4 patareiga.

2) Landeswehr, tagasi hoides oma vasakut tiiba, tungib major Böckelmanni juhatusel oleva Badeni löögipataljoniga üle Ronneburgi vastase kallale, kes püüab Landeswehri ida poolt haarata. Landeswehri kaks teist kolonni, üks kapten Jena juhatusel, tungib Lode jaama suunas ja teine kapten Malmede juhatusel Stürzenhofi mõisa suunas." Edasi on kindral von der Goltzi mälestustest näha, et Rauddiviisi peajõud major von Kleisti juhatusel suunis oma tegevuse vastavalt kapten Blanckenburgilt saadud teadetele ning et Rauddiviisi peajõudude tegevus oli ka teataval määral tingitud kapten Blanckenburgi kolonni tegevuse arenemisest. Teisest küljest major Böckelmanni tegevus meie vasaku tiiva vastu oli jälle tingitud major von Kleisti tegevuse edust ja kolmandaks, Landeswehri kahe keskkolonni tegevus oli omakord tingitud — ühelt poolt major von Kleisti ja teiselt poolt major von Böckelmanni tegevusest ja edust.

Kindral von der Goltzi tegevuskava lähemalt vaadates näeme, et temas ühe juhi tegevus oli täiesti teise omaga seotud. Sarnane ärarippuvus tegi pealetungi tegevuse laia rinde juures keeruliseks ja nõudis head sidet kolonnide vahel. See kava näitab, et minu ettekandes tehtud maastiku hinnang oli õige. Hoobid olid sihitud just neis suunades, mida meie tähtsamateks pidasime.

Eelseisvaks lahinguks III diviisi juhatus asus järgmiselt: diviisi staap oma peaosaga ühes diviisi ülemaga asus Valgas. Side 9. polguga käis üle Valga. Teatud pingutustega kodanliste liinide kaudu oli side ka Volmarist Lemsaluga. Diviisi staabi suurema osa ja diviisi ülema asumine Valgas oli tingitud vajadusest korraldada seljatagust, kiirendada varude kohalejõudmist ning tarvidusest pidada kindlat sidet II diviisiga ja ülemjuhatajaga. Diviisi peajõudude side keskkohal oli Volmaris. Sellel põhjusel mina asusin Volmaris ühes kahe diviisi staabi ohvitseriga, kasutades 6. polgu staabi üht osa.

Volmaris asumine võimaldas lähemat läbikäimist polgu ülematega ja soomusrongide juhatusega, ning sündmuste arengu jälgimist kohapeal. Operatiiv küsimuste otsekoheks lahendamiseks oli minul diviisi ülema täieline usaldus ning laialdane volitus. 6., 3. Eesti ja Läti 2. Võnnu polgud ühes Eesti 1., 6., 3. ja pool 4. patareidega ning Läti 2 patareid ja Tallinna Üksik Eskadron moodustasid nõndanimetatud Võnnu grupi ning seisid minu otsekohe juhatusel all. Nende otsekoheks juhtimiseks oli Volmar, kui keskkohal asuv, kõige soodsam punkt.

Jõudude vahekord eelseisvaks lahinguks

Vaenlane:

(Meil olevate teadete ja dokumentide järele).

1. Rauddiviis — 5 pataljoni, 3 eskadroni, 5 kerget patareid. Pataljoni koosseis: umbes 450—500 tääki, 10 r. k., 18 k. k. Eskadronis oli umbes 100 mõõka, kerges patareis 4 k. suurtükki. Kokku Rauddiviisis umbes 2250—2500 tääki, 300 mõõka, 50 r. k., 90 k. k., 20 k. suurtükki. Peale selle oli Pauddiviisi toetuseks raskeid 6" patareisid, miini- ja pommipildujaid, soomusronge, soomusjõuvankreid, lennumasinaid jne., millede arvu kohta puuduvad teated.

2. Balti Landeswehr koosnes:

a) kapten Jena koondus, mille koosseisu kuulusid Malmede, Radeni,

Kleisti ja Medemi pataljonid, 2 eskadroni, 3 kergelt patareid. Pataljonide koosseis 2—3 ja. roodu, igasühes 3 r. k. ja 6 k. k. Eskadronis umbes 60 meest, patareis 4 suurtükki.

- b) Manteuffeli löögisalk — 2000 tääki, 120 mõõka, 30 r. k., 80 k. k., 12 k. suurtükki.

Kokku Balti Landeswehri jõud 3500 tääki, 240 mõõka, 70 r. k., 140 k. k., 24 k. suurtükki.

3. Puht-saksa (reichsdeutsche) väeosad abiks Landeswehri:

- a) Petersdorffi koondus ("die bewährte Abteilung Petersdorff") — 1000 tääki, 60 mõõka, 20 r. k., 40 k. k., 8 k. suurtükki.

- b) Böckelmanni Badeni löögipataljon, 450—500 tääki, 60 mõõka, 10 r. k., 18 k. k., 4 k. suurtükki, peale selle soomusjõuvankrid.

Kokku puht-saksa väeosades abiks puht-Landeswehri umbes 1450—1500 tääki, 120 mõõka, 30 r. k., 58 k. k., 12 k. suurtükki.

Kokku oli lahingutes 19., 20. ja 21. VI meie vastase jõud:

7200—7500 tääki, 660 mõõka, 150 r. k., 288 k. k., 56 suurtükki. 21. VI tuli veel juurde Rauddiviisi 3 ptlj., 3 k. patareid ehk 900—1000 tääki, 30 r. k., 54 k. k., 12 k. suurtükki.

Kokku lahingus 22. VI meie vastase jõud olid: 8100—8500 tääki, 660 mõõka, 180 r. k., 342 k. k., 70 kergelt suurtükki. Peale selle oli meie vastase käsutuses raskeid 6" suurtükke, miini- ja pommipildujaid, soomusronge, soomusjõuvankreid, lennumasinaid jne., millede arvu kohta teateid ei ole.

Nii Rauddiviis kui ka Landeswehr olid nii tehniliselt kui ka puht sõduri isiklise varustuse mõttes väga korralikult varustatud. Eriti andis meile valusalt tunda sakslaste ja Landeswehri rikkalik varustus miini- ja pommipildujates. Rauddiviis oli moodustatud Saksa VIII armee vabatahtlikkudest. Need olid hästi väljaõpetatud ja pikas sõjas kogenenud sõdurid. Peale hariliku sõduripalga makseti neile 4 mk päevas lisapalka. Neile lubati Baltimaal maad ja täielikke kodanikuõigusi (Goltz lhk. nr. 133, 218). Landeswehri osades oli palju kohalikke mõisnikke ja saksa soost kodanikke. Nende hulgas oli ka vabatahtlikke-riigisakslasi. Võrreldes Rauddiviisi osadega oli puht-Landeswehri väljaõpe nõrgem, kuid oma sisemise väärtuse tõttu moodustasid nad vaenlase parema löögiosa (Goltz lhk 137).

Seni pole ma veel maininud vürst Lieveni väeosa, mis samuti Landeswehri ülemjuhatause alla kuulus. Tema oli moodustatud Ilmasõjas Saksamaale vangilangenud vene ohvitseridest ja sõduritest. Tema koosseisus oli üks pataljon (3 jalaväe ja 1 kuulipilduja rood), eskadron, kerge-patarei, siderood ja voor. Kokku lahingujõudu umbes 500 tääki, 100 mõõka, 9 rasket- ja 6 kerget-kuulipildujat ning 4 suurtükki.

Peale selle olid veel puht-läti osad polkovnik Ballod'i juhatusel. Neid oli meilolevate teadete järele 4 pataljoni. (umbes 2000 tääki, 27 rasket-, 24 kerget-kuulipildujat, 250 mõõka ja kaks 6" suurtükki). Kuigi vürst Lieveni ja polk. Ballod'i osad otsekohesest sõjategevusest osa ei võtnud, siiski seisid nad vaenlase juhatause käsutuses ja täitsid sisekorra teenistust seljataga, võimaldades sellega sakslastele omad jõud pea täies ulatuses meie vastu koondada.

Vürst Lieveni ja polk. Ballodi osade askeldamine lõunapool meie vasakut tiiba tegi nii mitmelgi korral suurt muret diviisi juhatusele.

Mina isiklikult polnud kindel nende osade lojaalsuses, eriti vürst Lieveni salga omas. Teated nende osade askeldamise kohta tegid minule muret lahingu kestel. Eriti vähe kindel oli ja alati ärevaid teateid andis nende liikumise kohta polk. Semitani staap.

Meie jõud:

Meie jõud lahingu esimestel päevadel, s.o. 19. ja 20. kuni toetusosade jõudmiseni oli:

Lemsalu suunas:

9. polk — 926 tääki, 19 k. k., 2 r. k.

4. patarei rühm — kaks 18-nael. suurt.

Roopa — Võnnu — Ronneburgi piirkonnas:

6. polk — 1987 tääki, 29 k. k. ja 11 r. k.

3. polk — 1241 tääki, 14 k. k. ja 17 r. k.

Smsr. nr. 1 ("Kapten Irv") — 195 tk., 4 k. k., 17 r.k., 1 srk.

Smsr, nr. 3 — 171 tk., 5 k. k., 16 r. k., 3 srk.

Kitsaroolalise soomusrongi "Heinaste" meeskond — 40 meest 4 r. kuulipildujaga.

Tallinna Üksik Eskadron — 65 mõõka.

1. patarei — kaks 48" suurt.

6. patarei — neli 18-nael. suurt.

3.patarei — kaks 42" suurt.

4.patarei rühm — kaks 18-nael. suurt. Soomusjõuvanker "Vanapagan".

Lätil oli selles lahingus:

Läti 2. Võnnu polk — 1430 tääki, 32 k. k., 12 r. k.,

kaks 6" r. suurt.

neli 18-naelalist suurt.,

Läti eskadron, mis 2. VI Ballod'i juurest üle tuli ja mis 20. VI ära kadus — umbes 60 mõõka.

Kokku meie jõud: 5990 tääki (neist 1430 lätlast), 65 mõõka, 103 k. k., 79 r. k., 22 k. ja r. suurt., 2 soomusrongi ja 1 soomusjõuvanker.

21. VI tuli juurde — Kuperjanovi partisanide ptj. — 249 tääki, 6 k. k., 6 r. k.,

2. patarei — kaks 6" suurt.

Meie jõud partisanide tulekuga arvuliselt ei suurenenud, sest lahingus hommikul 21. VI Läti 2. Võnnu polgust jäid kohale meie väeosade ülemate ettekannete põhjal 500—600 tääki, kuna teised valgusid laiali, nii et lõppudelõppuks 21. VI oli meie jõud arvuliselt nõrgem kui 20. VI.

22. VI tuli juurde — Kalevlaste Maleva ptj. — 316 tääki, 7 k. k., 6 r. k.

1. polgu II ptlj. — 504 tääki, 14 k. k., 4 r. k.

Soomusr. nr. 2 — 130 tk., 8 k. k., 15 r. k., 4 srk.

1. suurtüki polgu 1. patarei — neli 18-nael. suurt.

2 soomusjõuvankrit ("Toonela" ja "Estonia").

Kui nüüd teeme kokkuvõtte ja võrdleme, siis näeme, et lahingus 19. ja 20. VI oli:

Landeswehri1—7200—7500 tääki, 660 mõõka, 288 k. k., 150 r. k., 56 k. suurtükki, plus veel 6" patareid, miini- ja pommipildujad, soomusrongid, soomus-jõuvankrid ja lennumasinad, millede arvu kohta meil puuduvad teated.

Meil — 5990 tääki, 65 mõõka, 103 k. k., 79 r. k., 24 k. ja r. suurt., 2

soomusrongi ja 1 soomusjõuvanker.

Lahingus 21. VI:

Landeswehri arv muutmata.

Meil — 5500—5600 tääki, 65 mõõka, 109 k. k., 85 r.k., 24 k. ja r. srt., 2 soomusrongi, 1 soomusjõuvanker.

Lahingus 22. VI:

Landeswehril — 8100—8500 tääki, 660 mõõka, 342 k. k., 180 r.k., 70 k. suurt.

Meil — 6889 tääki (mina loen, et sellel päeval ei olnud veel kõik Läti 2. Võnnu polgu laialivalgunud mehed kokku tulnud), 65 mõõka, 138 k. k., 110 r. k., 32 k. ja r. suurt., 3 soomusrongi ja 3 soomusjõuvankrit.

Arv on sõjaliselt tähtis, kuid tema pole kaugelki veel kõik. On veel teisi tegureid, millest väga suurel määral oleneb arvu väärtus. Need tegurid on — meeoleolu, mis tingitud vaimlisest ja füüsilisest värskusest, väljaõpe, relvastus, tehniline ja isiklik varustus. Psühholoogiliselt vaatepunktilt oli meie meeste meeoleolu eelseisvaks võitluseks hea, kuid tuleb silmas pidada, et meie olime juba vaimliselt väsinud, eriti olid füüsiliselt väsinud ka lubatud toetusosad. Peab meeles pidama, et meie kaitseväe moraalsed ja füüsilised jõupingutused lõunarindel võitluses pealetungiva enamusega jõudsid 13. V.-daks äärmise astmeni. Sel päeval kandis soomusrongide divisjoni ülem ülemjuhatajale ette, et II diviisi osade seisukord kriitiline, lõunarinde idapoolse osa kaitsmine väga küsitav ja suuremate reservide rutuline kohaletoimetamine ainuke pääsetee on. Partisanid, skoudid ja kalevlased on ka liig kurnatud (partisanid ja kalevlased moodustasid just lubatud ja ka päralejõudnud toetuse peajõu; 1. polgu II pataljoni oli värske). Teisest küljest peame otsekohe toonitama, et vaatamata sarnase pildi peale meie poolt lõunarindel maikuu keskpäevadel algatatud pealetung õnnestus ja selles mõttes oli väeosades võidu meeoleolu, kuigi väsinud. 6. ja 3. polgud algasid oma pealetungi tegevust 8.—18. V-dal. Selle pealetungi tagajärjel langesid meie kätte Volmari 26-mal, Lemsalu 27-mal ja II diviisi kätte Marienburg 29-mal ja Alt-Schvaneburg 30-mal mail. Puhkeajaks 3. ja 6. polkudele ja soomusrongidele oli just vahepea aeg. 9. polk oli värske.

Mis puutub meie kaitseväe varustusse, siis oli ta väga kirju. Meil oli ka vorm, kuid seda polnud kõikidel — paljudel olid tsiviilpintsakud seljas. Riiete puudus oli äärmiselt suur. Näiteks, 14. VI-dal pakkus ülemjuhataja staabiülem osade täiendamiseks väljaõpetatud mehi, kuid hoiatas, et nad puuduliku varustusega tulevad. Puudus jalanõudest oli väga suur, kuid ilus suvi aitas sellest üle saada kergemini. Sõdurid olid segamini inglise-, vene-, eesti- vormi- ning osa erariietes.

Padrunite kandmiseks padrunitaskuid oli vähe. Oli sõdureid, kes kandsid padruneid pükste ja kuubede taskutes. Puudusid labidad. Meeskonna rakmed puudusid täielikult, mille tõttu kõik kantav varustus peaaegu täies ulatuses veeti vooris. Sellepärast olid meie vabadussõja-aegsed voorid äärmiselt suured. Gaasimaskesid polnud. Käsigranaate oli äärmiselt vähe. Paljudel püssidel puudusid täägid. Püssid olid mitmesüsteemilised. Enamik oli vene püsse. Automaat-relvad olid meil mitmesüsteemilised. Oli Vene Maksime (enamik), nende kõrval oli ka Saksa Maksime ja Kolte. Kerged automaat-riistad olid meil Lewiisid, Madsenid ja Bergmanid (viimaseid võrdlemisi vähe). Sarnane mitmekesisus raskendas varustust laskemoonaga. Suurtükivägi oli vene-inglise

süsteemi. Patarei nr. 4. oli vana vene 1895. a. süsteemi 3,42" suurtükkidega varustatud (vaherahu ajal sai ta uued 18-naelal. inglise suurtükid). Paljudel vene suurtükkidel mehhanismid polnud täiesti korras. Laengukaste pea polnudki. Laenguid veeti harilikudes vankrites. See raskendas patareide manööverdamist väljaspool teid ja laskemoona juurdevedu oli raskendatud. Patareide tule juhtimiseks tarvilikke optilisi abinõusid oli vähe; mõnel patareil nad puudusid täielikult. Patareidel sideabinõusid oli vähe. Lennumasinaid Landeswehri operatsiooni ajal meil kasutada polnud. Soomusautod, mis meil kasutada olid, olid tehniliselt nõrgad. Soomusauto "Vanapagan" oli äärmiselt raske ja oma abinõudega Pärnus tehtud. Kaarte oli vähe, koguni paljud roodu ülemad olid ilma kaartideta. Välitelefoni aparate ja välikaablit oli väga vähe. Sidet hoiti seinaparaatega ja igasorti isoleerimata traadi abil, (olen paaril korral näinud juhesid okastraadist). Seinaparaate korjati siit ja sealt linnadest ja mõisatest. Nende vedu oli väga tülikas. Neid oli väga raske hoida ilma mõju ja rikete eest veol. Sarnaste abinõudega side loomine nõudis eestkätt palju aega ja suurt vaeva. Meie sõduri töökus ja osavus, vaatamata raskuste peale, aitas meid alati igalpool välja. Sanitaarasjandus oli meil halvas korras. Arste oli vähe. Näiteks oli päevi, kus 9. polgus ühtegi arsti ei olnud. (9. polgu ülema telegramm 21. VI-dast kell 1120). Ka velskereid oli vähe. Oli roodused, kus nad täiesti puudusid. Sidumisabinõusid oli väga vähe. Arstidel puudusid arstlised instrumendid. Haavatute evakueerimine oli raske ja korratu. Oli juhus kus diviisi ülem oli sunnitud evakueerimist korraldama ise. Juba tähendasin, et voor oli liig suur. Näiteks, leidsin ühest pataljonist 100-vankrilise voori. Voori suurus oli tingitud sellest, et meeskonnal puudusid ranitsad.

Sõjaväelist vormilist voori ja voori rakmeid meil polnud. Vooriks olid meil harilikud rekvireeritud ja küüdi alusel elanikkudelt võetud vankrid ja hobused. Selle tõttu, et puudus vormiline otstarbekohane voor, polnud ka ettekirjutatud pakkimist vankritesse. See asjaolu omakord suurendas voori. Eriti tülikas ja raske manööverdamiseks oli kuulipildujate, sideabinõude ja laskemoona vedu. Tähendatud võitlus- ja sideabinõude vedu harilikus, selleks mitte konstrueeritud vankris lõhkus need abinõud, tõi abinõude rikkeid.

Rivis oli sõdureid 17—36 aastani. Enamjagu meie sõdureid olid ettevalmistuse saanud vene sõjaväes ja karastatud võitluses enamlaste vastu. Mõnes osas andis väga kibedalt tunda allohvitseride ja ohvitseride puudus. Mis puutub meie juhtide ja meeskonna meeleolusse, siis vaatamata nii moraalse kui füüsilise väsimuse peale kestvas võitluses enamlastega, oli **tema väga hea**. Siinjuures olgu veel tähendatud, et enamik juhte ja sõdureid olid osa võtnud Ilmasõjast ja elasid läbi Vene revolutsiooni vapustused, ning ka Saksa okupats. kiusamised, kuid eelseisvaks võitluseks olime kindlad, et ... **"Eestimaa, su mehe meel, pole mitte surnud veel"**... Kuigi olime tehniliselt nõrgemad, siis olime vaimliselt ülekaalus. Seda tunnistab ka kindr. v. der Goltz ise. Omas raamatus (lhk. 203) kirjutab ta muuseas: "lahingus oleksime meie võidule pääsenud, kui meie väed, sakslased ja baltlased, silmapilgu tähtsuse suurusest selgesti aru oleks saanud ja vastavalt sellele võidelnud, ning **kui eestlased oleksid niisama vähe sõjalist väärtust üles näidanud, nagu see nende võitluses enamlaste vastu ilmsiks tuli."**

Meie väeosade paigutus kujunes 19-da hommikuks välja neist ettevaatuse ja ettevalmistuse korraldustest, mis olid tehtud vaherahu ajal ja tema oli järgmine: (skeem nr. 5).

9. polgu I pataljon asus mere ääres Kange — Ulpisch — Dukkuri joonel; I pataljonist oli üks rood Pernigelis varus, valvetõkked Ruthern — Memküla

joonel; II pataljoni asus Stipnek — Ladenhofi — Strasde joonel; kusjuures üks rood oli varus Muzenekis ja valvetõkked Nabben—Vankül — Revelitz joonel; 4. patareist — üks rühm — kaks 18-naelalist Inglise suurtükki olid positsioonil Lemsalu kirikumõisa juures.

6. polk asus: IV pataljoni Rebeni järvest kuni Brenzeni, mis Rustegi järve ääres, kaks roodu esijoones ja kaks — varus Rosenbekis ja Starastis. Pataljoni piirkonna ees Roopa alevis asusid 6. polgu ratsaluurajad ja Läti eskadron (see eskadron kadus 20. VI ära ja meil temast teateid pole). I pataljoni asus Rustegi järvest Koivajõeni — Brenze — Auzem — Skujen joonel, kusjuures üks rood varus Kemmeris. III pataljoni asus Koivajõe paremal kaldal kuni Kripani taluni.

II pataljoni peajõudude varus Lenzenhofi mõisa juures.

6. patarei, neli 18-naelalist suurtükki, üks verst Lenzenhofi mõisast põhja pool; 1. patarei, kaks 48" suurtükki, asus Gaideni talu piirkonnas.

Raudteel Lode jaama juures asusid kaks soomusrongi ühes dessant roodudega, mis raudteed valvasid.

Läti 2. Võnnu polk asus Raunajõe paremal kaldal Koivajõest kuni Varna taluni ühes patareidega: raske- inglise 47", kaks suurtükki ja kerge- inglise 18-naelaline, — 4 suurtükki.

3. polgu III pataljoni asus Raunajõe ääres Varna talust kuni Skuie karjamõisani, s.o. rindega läände; I pataljoni Riia—Pihkva kivideel Berse kõrtsist kuni Krastini taluni, rindega lõunasse. II pataljonist 6. rood ja jalamaakuulajate komando Ronneburgi alevi juures varus; 7. ja 8. roodud Riia—Pihkva kiviteel Meringi ja Kruklandi karjamõisates ja 5. rood Smilteni alevis.

Niisugune 5., 7. ja 8. roodude paigutamine 3. polgu juhi poolt oli väljakutsutud arvatavasti lätlastelt saadud ärevate teadetega Landeswehri, vürst Lieven'i ja Ballod'i väeosade ilmumise üle Serbeni — Alt-Pebalgi — Neu-Pebalgi ja Treppenhofi ümbrusse ja tingitud vajadusest täitsa lahtist vasakut tiiba ning seljatagust tagada. Tallinna Üksik Eskadron, 7. ja 8. roodude toetusel, pidas kogu aeg elavat luuret Alt-Pebalgi — Neu-Pebalgi — Serbeni ümbruses ja Treppenhofi suunas.

3. patarei, kaks 42" Schneideri suurtükki, asus Strikelsi talus ja 4. patareist — üks rühm, kaks inglise 18-naelalist suurtükki, asusid Riia—Pihkva tee ligidal Pintuli talus. Tallinna Üksik Eskadron oli Ronneburgi alevis varus.

Peale 6. polgu II pataljoni oli minul varus Volmaris soomusjõuvanker "Vanapagan" ja kitsaroopalise soomusrongi "Heinaste" meeskond, umbes 40—50 meest 4 kuulipildujaga.

Siit on näha, et minu tähtsam ettevaatuse abinõu vaherahu ajal oli 6. polgu grupeerimine lääne poole Koivajõe ja Roopa — Volmari suunas varu loomine, milleks 6. polgu II pataljoni oli raudtee ja 3. polgu vahelt välja tõmmatud ning asendatud Läti 2. Võnnu polguga. Läti 2. Võnnu polgu asetamine keskkoha oli tingitud minu väidetest tiibade tähtsuse kohta. Keskkohal polnud noore vastvormeeritud Läti 2. Võnnu polgu asetamine kardetav. Raudtee piirkonnas olid moraalselt hästi tugevad soomusrongid oma kangelaslike dessantidega. Vasakul, kiviteel — karastatud ja oma visadusega kaitseväs hästi lugupeetud 3. polk, mille eesotsas seisis kapten Kruus — külmavereline, vilunud ja kangekaelne sõjamees, kes oli pika, raske lihtsõjamehe tee läbi käinud suures sõjas, milles oli omanud neli Georgi risti. Tallinna Üksik Eskadron sai paremalt tiivalt vasakule, kapten Kruusi käsutada antud, sest järjekindlalt tulid teated vaenlase salkade liikumisest lõuna poolt meie vasakule tiivale.

19. VI-dal kell 1215 hakkasid sakslaste osad Lemsalu suunas suruma 9. polgu luurajaid. Esialgul 9. polgu luurajad löid sakslaste eelosade esimese ja teise (kell 1700) pealetungi tagasi. Kell 2300 hakkasid sakslased umbes ühe rooduga suurtükitle toetusel uuesti peale tungima, ning pooletunnilise võitluse järele surusid 9. polgu luuresalga Vidrischi mõisast välja. Luurajad taandusid surnuaiale, mis põhjapool Vidrischi küla. Saadud teadete järele tulid Vidrischi mõisa 3 roodu sakslasi ühes kuulipildujatega ja nelja suurtükiga.

Samal ajal kui Lemsalu suunas, see on meie paremal tiival, Rauddiviisi osad surusid meie eelosi, oli peajõudude rindel vaikne. Ainult õhtul katsusid sakslaste luurajad 6. polgu III pataljoni piirkonnas üle Koivajõe tulla, said aga meie tulega tagasi aetud. Ka lõuna pool Roopa alevit oli sel päeval luurajate kokkupõrge. 19. VI õhtul tuli 9. polgu luurajatelt veel teade, et selle päeva hommikul kell 0800 on nad kohanud Inzemi mõisa juures Roopa alevi poole liikuva sakslaste ratsasalga. Ühes sellega kuulnud nad elanikkudelt ratsaväe salkade liikumisest üle Koivajõe. Elanikud jutustasid, et sakslastele tulevat üle Koivajõe ühtelugu väge juurde. Samal päeval hilja öösel tuli veel teadaanne Põhja-Läti brigaadi staabiülemalt, et nende agentuurteated räägivad sakslaste koondumisest Roopa alevi suunas. 2. Läti polgu ülemalt tuli agentuurandmeid ühe vaenlase pataljoni liikumise üle 18. VI kell 2000 meie keskkoha vastas Freudenbergi mõisas, Tati talu suunas. 3. polgust tuli öösel teadaanne sakslaste jõudude koondamise üle Weissensteini mõisa ümbrusse, kuhu olla toodud 6 suurtükki ja kus seisvat 2 lennumasinat.

19-da päeva sündmuseid, s.o. meie luurajate surumist sakslaste poolt, ning sakslaste vägede ümberpaigutusi võis täies ulatuses lugeda vaenuliku tegevuse alguseks, kuid mitte selles ulatuses, et meie oleks võinud tervel rindel aktiivset tegevust alata. Siin peame kahte asjaolu silmas pidama. Esiteks, et meie ise liitlaste nõudmisel sõjalist tegevust ei tohtinud alata, sest liitlased ootasid 20-daks Valka Landeswehri esindajaid läbirääkimisele. Teiseks, meile lubatud toetused polnud veel päralt jõudnud ja minul isiklikult Volmaris nende liikumisest ja päraltjõudmise tähtaegadest polnud veel ettekujutust.

Nii siis jäi diviisi juhatus äraootavale seisukohale.

Saadud teated kinnitasid mulle, et meil on oodata survet kõigis neljas suunas, niihästi Lemsalu ja Roopa suunas ühelt poolt, kui ka vasaku tiiva ja keskpaiga vastu teiselt poolt. Kuhu aga vaenlane kavatseb oma pingutuse raskuse viia, ei olnud veel kaugeltki selge. Kui me aga teiselt poolt meelde tuletame von der Goltzi tegevuskava, siis näeme, et 19-dal sakslaste tegevus arenes täpselt tema kava järele, kuid teisest küljest 9. polgu luurajate taandumine viis teda eksitusele. Tuletame meelde, et Lemsalu suuna kohta tema ütleb, et kui seal tugevat vaenlast ei kohta, hakkab peajõudude eelvägi liikumist Roopa suunas. Tema jutustab edasi: "Rauddiviisi küljekaitse (s.o. kapten Blanckenburgi kolonn N. R.) surus vastase nõrgad jõud Ladenhofi taha ning tundes end küllalt tugeva olevat, astus oma passiv-ülesande piiridest välja, kuid sattus lõksu." Viimane lause käib tegevuse kohta 20-dal. Sellest edaspidi.

Nii siis näeme, et 19-dal meie luurajate taandumine viis kindral von der Goltzi oma kava esialgse variandi juurde, s.o. suunis tema peajõudude hoobi Roopa peale.

20-dal arenes tegevus vaadeldud meie paremast tiivast vasakule, järgmiselt:

20. VI-dal kell 1200 hakkasid sakslased kolme rooduga, suurtükitle toetusel, uuesti peale tungima Lemsalu suunas (kapten Blanckenburg astus oma

passiiv-ülesande piiridest välja), ning sundisid 9. polgu eelosad Idzel — Aijaschi joonelt Naben — Vanküla joonele taanduma. Kell 2000 läks sakslastel korda 9. polgu osad Vanküla'st välja suruda, ning Ladenhofi mõisa oma alla võtta, sellega 9. polgu vastupanujoont läbi murda. Vaenlase eelosad, jätkates surumist Ladenhofi mõisast põhjapoole, jõudsid kuni Baldasch'i taluni, s.o. peajoone seljataha välja. Selles suunas üksikasjaliselt arenes võitlus järgmiselt. Suurtükitule toetusel langes vastase peajõud kaevikute peale Ladenhofi juures, kus kaitsjateks ainult 3 rühma oli, surus neid sealt kõrvale, haaras 9. polgu 5. roodu ühe osa Bulleni kaevikutes järve poolt ümber, sellega omale Lemsalu peale teed avades. 9-dat polku toetav 4-as patarei oli sunnitud omad seisukohad maha jätma ning tagasi tõmbuma. See oli kriitiline silmapilk ja vaenlase eelsalgad ilmusid juba Baldaschi tallu. Siin aga sündis äkiline murrang. Esimestena astusid selle talu juures vaenlasele vastu luurajate komando ülem kadett Reinholdt ja II pataljoni ülem leitnant Laurits ühes kümnekond sõduriga ja surmasid revolvritega ettejõudnud vaenlase üksikuid mehi. Vahepeal jõudsid kohale luurajate komando varurühm ja varus olev 6. rood leitnant Lilienbladi juhatusel. Viimasele oli polgu ülema poolt kohuseks tehtud vaenlast, maksku mis maksab, tagasi lüüa. Kasutades orgu, läks roodul korda Bulleni talusse sisse tulnud vaenlase seljataha välja tulla, ning vaenlasele 30—40 sammu pealt kallale tungida. See lõi vaenlase read segamini, sakslased hakkasid paaniliselt põgenema ja rukkis varju otsima. Rood jätkas oma pealetungi. Selles esimeses vastulöögis sai luurekomando ülem kadett Reinholdt surmavalt haavata. Tema väljaastumine oli heroiline just enne 6. roodu päralejõudmist. (9. polgu ajaloo kirjelduse järele.) Revolver käes astus ta sakslastele vastu, sõnadega: "siit mitte enam edasi". Kadett Reinholdt surmas 3 sakslast, kuid ka teda ennast tabas kuul. Selles vastulöögis langesid meie kätte 8 kuulipildujat, umbes 100 püssi ja 9. polgu sõjategevuse päevaraamatu tõenduse järele jättis vastane kohale 19 surnut, viies kaasa 38 surnut ja 30 haavatut. Enne kui vastane esimesest löögist toibuda suutis, organiseeris II pataljoni ülem leitnant Laurits vastupealetungi jätkamist 5. ja 6. roodudega ning luurajate komandoga. Energilise pealeminekuga murti vastase vastupanu lõpulikult, ning võeti Vanküla uuesti tagasi.

See oligi see lõks, kuhu sattus kapten Blanckenburg ja millest räägib kindral von der Goltz.

Kindral von der Goltz kirjeldab seda kokkupõrget järgmiste ridadega: "Kapten Blanckenburg astus oma passiiv-ülesande piiridest välja, kuid sattus lõksu. Selle juures sai vahva kapten surmavalt haavata ja tema osad, jäädes ilma juhita, põgenesid esialgu Enne ja sealt Kolzeni juurde tagasi.

9. polgu edurikkal tegevusel oli suur mõju Laudeswehri peajõudude tegevuse peale. Milles tema seis, näeme edaspidi.

Täpselt samal ajal, s.o. kell 1200, hakkasid sakslased ka Inzemi poolt Roopa alevi suunas pealetungima. Roopa alevi asusid Läti eskadron ja 6. polgu ratsaluurajad (see Läti eskadron oli Ballodi väeosast ja tuli 2.VI Semitani poole üle). Vaenlane tungis peale suurtükitule ning soomusjõuvankri toetusel ja surus tähendatud osad alevist välja. 6. polgu ülem andis käsu Roopa alevit vastupealetungiga tagasi võtta. 6. polgu osad algasid kell 1300 vastupealetungi ning jõudsid Roopa alevi alla, kuid siin sattusid kõva suurtüki- ja miinipildujate tule alla ja enam edasi ei pääsenud. Selle juures Läti eskadron, kes selle vastupealetungi tegevusel pidi Roopa alevisse sissetulnud vaenlasele seljatagant kallale tungima, kadus hoopis ära ja meie sellest eskadronist kuni Landeswehri sõja lõpuni enam midagi ei kuulnud.

Selle päeva jooksul meie peajõudude keskkohas ja vasakul tiival kokkupõrget ei olnud.

Luure- ja agentuurteated vaenlase tegevuse üle 19.—20. VI jooksul ning 20. VI sündmused Lemsalu ja Roopa juures sundisid III diviisi juhatust 20. VI-dal kell 1830 käsku andma sõjategevust Landeswehri vastu alata, millest ka ülemjuhatusele ettekanti.

Õhtul 20-dal kujunes olukord järgmiseks :

9. polgu rindel oli vaenlane põgenema löödud. Peajõudude paremal tiival läks vaenlasel korda meie eelosad Roopa alevist välja tõrjuda. Meie vastukallaletung ei õnnestanud ja 6. polgu osad asusid kaitsele valitud joonele. Meie peajõudude vasakult tiivalt tulid teated, mis lasid oletada vaenlase lööki Ronneburgi suunas.

Missugune oli siis meie kavatsus 21. VI-da peale? Lubatud toetused polnud veel osaltki kohale jõudnud. Ka vaenlase tegevus ei olnud veel küllalt välja arenenud. Pärast läbirääkimist telefoni teel diviisi ülemaga olukorra kohta tegin ettepaneku tegevuskava kohta 21. VI peale. Läbirääkimistest väljakujunenud otsus oli — jääda kaitseisukorda diviisi peajõudude joonel, kuid teiselt poolt laiendada 9. polgu poolt saavutatud edu. Selleks sai 9. polgule juhtnõuiks antud suruda taanduvat vaenlast, ning kattes ennast Enne poolt, liikuda Loddigeri mõisa suunas, et selle liikumisega avaldada survet Roopa alevi suunas pealetungiva vaenlase jõudude vasaku tiiva ja seljataguse peale, sellega kergendades 6. polgule oma seisukohti kaitsta, ühelt poolt, ning, teiselt poolt, aidata temale pealetungi korral otsustavat lööki anda.

Veel samal õhtul andsin oma reservist (6. polgu II pataljon) kaks roodu 6. polgu ülema käsutusse parema tiiva kõvendamiseks. Need roodud asetati Stolbeni mõisa ümbrusse, nii et selle tähtsa teedesõlme kaitseks oli koondatud 6 roodu. Peale selle veel käskisin 6-dast patareist 2 suurtükki Stolbeni piirkonda paigutada. Kõik need korraldused minu poolt olid väljakutsutud aimdusega, et selles piirkonnas eelseisval päeval, s.o. 21-sel areneb vaenlase kõvem surve. Mina sain agentuurteateid, mis kinnitasid Rauddiviisi jõudude koondamist minu parema tiivale Roopa vastu. Mina tol ajal pidasin Rauddiviisi tugevamaks kui Landeswehri nii tehniliselt kui ka tegevuse osavuse mõttes. Oli ju see suur üksus vormeeritud saksa sõjaväe tublidest, kogenenud meestest, kindlate vilunud ohvitseride juhatusel. Kui me nüüd meelde tuletame kindral von der Goltzi tegevuskava, siis näeme, et just ses suunas areneski major von Kleisti juhatusel Rauddiviisi peajõudude (3 pataljoni, 2 eskadroni, 4 patareid) tegevus.

21. VI-da tegevus arenes järgmiselt:

Kell 0100 tungis vaenlane üle Koivajõe, Silke silla ja Vinduli parve juures, kuid vastupealetungiga 1. patarei tabava tule toetusel löödi sakslased tagasi ja pilluti laiali.

Kell 0225 tuli teade 3. polgu ülemalt, et vaenlane algas suuremate jõududega pealetungi Uue-Ronneburgi — Vesselshofi mõisate suunas ning Riia — Pihkva kiviteed mööda, toetades siin oma tegevust soomusjõuvankritega. Kell 0330 kandis Läti 2. Võnnu polgu ülem ette, et tema vaatlejad on näinud vastase liikumist Bitte ning Virskun'i talude ümbruskonnas ja et tema seisukorra selgitamiseks on poolroodu luureks välja saatnud ning patareile käsu annud avada tuld. Kui meie nüüd meelde tuletame kindral von der Goltzi kava, siis näeme, et siin tegevus täpselt tema kavale hakkas arenema nimelt Badeni löögipataljon major Böckelmanni juhatusel pidi kalalletungi algama meie vasaku tiiva vastu varemalt kui kapten Jena ja kapten Malmede kolonnid meie keskkoha

vastu.

Kell 0400 teatas Läti 2. Võnnu polgu ülem, et tema polgu vasakul tiival vastane tungib ägedalt peale ja et seal olevat tema polgu I pataljoni seisukorra parandamiseks vastukallaletungile asunud.

Kell 0545 teatas Läti 2. Võnnu polgu ülem uuesti, et vaenlane tungib peale tema rindel ka Valli ja Speldise talude suunas, ning et vaenlane tulistab raudteed Speldise ja Udre talude ümbruskonnas. Ka siin olevat ta korraldanud vastukallaletungi.

Millega lõppesid Läti 2. Võnnu polgu pingutused, näeme edaspidi kapt. Poopuu ja 3. polgu ülema ettekannetest kella 0800-ks.

Nii siis, vaenlane alates tegevust meie vasakult tiivalt arendas pealetungi tervel rindel Koivajõe ja Riia — Pihkva kivitee vahel.

6. polgu tegevus väljendus sel ajal eelosade tulevahetuses.

Kell 0715 teatas Läti 2. Võnnu polgu ülem, et tema I pataljoni on Varna talu tagasi võtnud, ning 3. polgu 12. rooduga (3. polgu parem tiib) side loonud.

Kell 0800 aga muutus olukord Läti 2. Võnnu polgu rindel täielikult. Vaenlase suurtükiväe all katkes selle polgu roodude omavaheline side, ning side polgu ülemaga ja ka 3. polguga. Selle tagajärjel juhatuse kaotanud polgu roodud hakkasid taanduma. Taandumine muutus varsti kiireks ja korratuks ning juba tegelikult kell 0800—0900 vahel tekkis meie jõudude rinde keskkohal, s.o. Läti 2. Võnnu polgu piirkonnas 6-e verstalise laiusega auk. Vastase jõud voolas avausse ning jagunes kolme ossa. Üks hakkas Lode jaamale kallaletungima, teine osa tungis otsekohe edasi Skangali mõisa suunas ja kolmas hakkas 3. polgu paremat tiiba haarama, rühkides Bitte — Uue-Ronneburgi suunas. Algas meeletu võitlus Lode jaama ja Lindenhofi mõisa piirkonnas ja 3. polgu paremal tiival Uue-Ronneburgi ümbruses.

Olukorda kaaludes keerlesid mul peas sünged mõtted ja südames oli halb tundmus. Tekkis küsimus, kuidas ülepääseda sellest kardetavast olukorrast? Kuidas oli lubatud toetuse päralejõudmisega, kas ei sünni äpardust enne nende tegevusse astumist? Neist mõtetest äratas mind kapten Poopuu (soomusrongide divisjoni staabi ülem) telegramm, milles viimane teatas olukorrast raudtee piirkonnas kella 0800. Siin kujunes sündmustekäik järgmiselt. Surudes kiirelt ja korratult taanduvaid lätlasti, läks Landeswehril korda Rauna silla juures lahingut pidavatele soomusrongidele (nr. 3 ja "Kapten Irv") seljataha välja tulla. Vaenlane hakkas juba Lode jaamale kallale tungima. Ühes sellega oli tema juba üles seadnud ühe patarei, millega tema soomusrongisid küljelt tulistas. Selleks silmapilguks olid jõudnud rongiga Lode jaama partisanid, kes otsekohe vagunitest väljahüpates asusid atam-kapten Unt'i (pataljoni ülem) osaval juhtimisel vastukallaletungile, ning hakkasid edukalt Lindenhofi mõisa suunas edasi liikuma. Samal ajal tuli ka teade Läti 2. Võnnu polgu ülemalt minu järelepärimise peale (side loodi uuesti), et tema patareid, kerge ja raske, on asunud põhjapoole Lode jaama ja et nad peavad edukalt tulevõitlust vaenlase patareidega. Polgu osadest temal täpseid teateid ei olnud. Kapten Poopuu teadaanne lõi südames uuesti kindluse. Raudtee piirkonnas paistis olukord kindel olevat.

Kella 1000—1100 vahel astus minu juurde sisse soomusrongide divisjoni ülem kapten Parts eesmärgiga orienteerida mind ja ennast olukorras. Tema teatas, et partisanid jätkavad kallaletungi ja et tema ootab Kalevlaste Malevat. Ühes sellega teatas kapten Parts, et tema kavatseb Kalevlaste Maleva soomusrongide kaitsel Lode jaama viia, et vastasele tiivalt Lindenhofi mõisa suunas kallale tungida. Selleks ajaks oli mul juba teadaanne kindral Põdderilt

Valgast, et tema on ülemjuhataja käest 1. polgu II pataljoni palunud ja et ta kohe pataljoni minu käsutusse välja saadab niipea kui see Valka jõuab. Teatades sellest kapten Partsile, ütlesin, et tema kava sobib ja et ma kavatsen 1. polgu II pataljoni ühes patareiga ja soomusauto "Vanapaganaga" välja saata Starte kõrtsi — Ronneburgi alevi suunas, ülesandega ühineda 3. polgu parema tiivaga, et siit ühise jõuga vaenlasele hoopi anda Uue-Ronneburgi — Bitte suunas. Nii siis selgus ühiselt loodud vastukallaletungi kava. Nimelt, ühelt poolt soomusrongide osad pealetungiga Lindenhofi suunas, teiselt poolt 1. polgu II pataljon kui ka 3. polgu osad pealetungiga Uue-Ronneburgi suunas pidid sisse murdnud vaenlase tangidesse võtma. Sellejuures tähendasin kapten Partsile, et ma saan tarvitama kõik oma mõju ja autoriteeti, et 3. polk jääks püsima Ronneburgi kõrgustikkudele ja et teiselt poolt minu reservi, 6. polgu II pataljoni 2 roodu, kitsaroopalise soomusrongi "Heinaste" dessandi ning Valgast tulevad 2 soomusautot, "Estonia" ja "Toonela", saan tarvitama Roopa suunas, kus minu arvamise järele tuleb kõva surumine. Tähendasin, et selles suunas kavatsen kooskõlastada 9. ja 6. polkude tegevust eesmärgiga vaenlast siin mitte ainult tagasi lüüa, vaid koguni purustada.

See läbirääkimine kestis püsti jalgel umbes 15 minutit.

Peale kapten Partsi ärasõitu kaalusin veel kord tehtud kava, milles olid lahtised küsimused. Nimelt, kas suudab 3. polk Ronneburgi kõrgustikkudele püsima jääda ja kui kaugemale jõuab vaenlane Skangali mõisa suunas? Kuidas areneb tegevus 6. polgu rindel, kus ma ikkagi ootasin kõvat survet? Kas jõuab õigel ajal kohale kava lõpuosa, s.o. 1. polgu II pat., millest selleks ajaks oli mul teada, et tema esimene eshelon on Valka jõudmas.

Kuidas arenes siis olukord 3. polgu rindel pärast Läti 2. Võnnu polgu kiiret taandumist?

Polgu paremal tiival olev III pataljon pani visalt vastu 3 tunni jooksul kuni Läti 2. Võnnu polgu taandumiseni. Pärast lätlaste taandumist hakkas vaenlane pataljoni tiiba haarama. Pataljoni seisukord muutus raskemaks. Vesselshofi mõisa ja Berse kõrtsi ümbruskonnas, kus Badeni löögimehed kallale tungisid, käis võitlus vahelduva õnnega. 3. polgu 11. rood, mis Vesselshofi mõisas varus oli, lõi vastukallaletungil Badeni löögimehed tagasi, võttes saaki. Riia — Pihkva kivitee ümbruskonnas asuv 9. rood lõi kõik kallaletungid tagasi, läks ise vastukallaletungile ja lõi vastase Rauna jõe taha. Üldiselt aga olukord polgu rindel täks halvemaks. Uue-Ronneburgi juures taanduvate lätlaste jälgil liikuv vaenlane haaras ikka sügavamalt ja sügavamalt III pataljoni paremat tiiva. Selle tagajärjel andis 3. polgu ülem käsu III pataljonile taanduda esiteks Vegeri — Temeli ja Pakkode joonele. Meisliis—Smurge joonel, kuhu jäi pidama Läti 2. Võnnu polgu I pataljon, lõi 3. polgu III pataljon uuesti side lätlastega. Vaenlane aga jätkas edasiliikumist ja hakkas nüüd haarama Läti 2. Võnnu polgu I pataljoni paremat tiiba.

Vastane katsus mitmel korral ka III pataljoni vasakule tiivale kallaletungida. 3. polgu I pataljonile tungisid sakslased kallale lõuna poolt, kuid mõlemas suunas sakslased löödi kindlasti tagasi. Kuivõrt visalt pani vastu 3. polgu III pataljon, tõendab von der Goltz ise. Tema kirjutab: (lhk. 205) "Böckelmanni kolonn murdis ida pool haarava vaenlase läbi vahvate badenlaste raskete võitluste tagajärjel ("unter schweren, tapferen Kämpfen der Badener"). Tegelikult aga läbimurdu selles piirkonnas polnud. Nagu tähendasin, käis siin võitlus Vesselshofi mõisa ümbruses vahelduva õnnega, kuid 3. polk hoidis kindlasti enda käes Ronneburgi kõrgustikke.

Kell 1100 ajal hakkasid sündmused arenema ka Roopa suunas. Sel

kellaajal hakkas vaenlane Roopa alevist Stolbeni mõisale suurtükitle toetusel kallale tungima, püüdes haarata mõisat mõlematelt tiivadelt. Mõisa kaitsjateks olid Viljandi kooliõpilased.

Selleks ajaks olid jõudnud Volmari minu käsutada soomusautod "Estonia" ja "Toonela". Saatsin nad otsekohe kitsaroopalise soomusrongi "Heinaste" meeskonna saatel 6. polgu parema tiiva toetuseks just Stolbeni mõisa ümbruskonda. Vaenlane, tungides peale Stolbeni mõisa suunas, hakkas püüdma ka üle Koivajõe pääseda 6. polgu III pataljoni rindel, kuid siin sakslased löödi tagasi. Esimene patareid märkas Kunze talu juures vastase soomusrongi ning kahte soomusautot, võttis nad tule alla, ning sundis taanduma Võnnu suunas. Sama soomusrongi tulistasid ka meie soomusrongid. Mõni minut hiljem märkas sama patareid vaenlase patareid Gauguli talu juures, kes meie soomusronge tulistas. Meie 1. patareid võttis vaenlase patar. tule alla ning sundis teda vaikima. 6. polgu IV ja II pataljoni osad löid kõik pealetungid Stolbeni mõisa peale tagasi, ning hakkasid ettevalmistuma vastukallaletungiks soomusautode toetusel.

9. polk saades käsu ning korraldades side, algas kell 1300 pealetungi Vidrischi ja Loddigeri mõisate suunas. Põhjapool Vidrischi mõisat kohtas 9. polk vaenlast, kes oli endistesse vene kaevikutesse asunud. Algas äge võitlus, mis tagajärjetalt õhtuni kestis.

Vahepeal muutus 3. polgu seisukord raskeks. Vaenlane jätkas tema parema tiiva haaramist. Selle tagajärjel kell 1400-ks taandus 3. polk ühes Läti 2. Võnnu polgu I pataljoniga Friedrichshofi mõisa — Ronneburgi alevi ja Meringi karjamõisa juurde. 4. patareid rühm asus Zimse karjamõisa, ja 3. patareid Bormanni juurde.

Kell 1600 muutus võitlus 3. polgu rindel iseäranis kibedaks.

Kella 1600—1700 vahel teatas 3. polgu ülem kapten Kruus telefoni teel, et polgu seisukord väljakannatamata raske on. Vastuseks ütlesin: "Kavatsen homme üldisele pealetungile asuda ja selleks peab Ronneburgi kõrgustik meie kätte jääma ükskõik mis hinna eest. Taganeda enne ei tohi. Tehke kõik mis võite, ka seda mis võimata". Vastuseks kostis: "Kuulen". Ja jutt oli lõppenud.

Vahepeal kella 1600 ajal leidis Koivajõe kaldal aset sündmus, millel pärastpoole, nagu kindral von der Goltzi mälestustest selgub, oli lahingkäigu peale suur mõju. Nimelt, 6. polgu 2. roodu sõdurid, kes Koivajõe kaldal asusid, võtsid end riidest lahti, ning täitsa alasti tormasid kell 1600 Vinduli parve juures üle Koivajõe, löid vastase põgenema, said saagiks ühe kuulipilduja, ja jäid metsas, vaenlase pool kaldal, kibedat võitlust pidama. Seda esimese pilgu järele väikest lahingu episoodi tuletame pärastpoole meelde, sest temal oli väga suur mõju Landeswehri varude kasutamise peale.

Kell 1600 sain 3. polgu ning elanikkude käest teada, et üks vaenlase pataljon (nähtavasti kapten Malmede kolonn) on teederisti Stürzenhofi ja Starte kõrtside juures oma alla võtnud, ning et tema rattasõitjad olla juba jõudnud Muremõisa juurde, mis 7 versta Volmarist lõuna pool. Viimane asjaolu tegi seisukorra äärmiselt tõsiseks, sest Volmar, kus asus minu side-keskjaam ja ühes sellega juhatuse keskkohat, sattus tõsisesse hädaohtu. Vaenlase läbimurre kippus vägisi liig sügavaks kujunema. Volmaris mul enam reserve polnud. Et Volmari — Muremõisa teed vähegi kinni sulguda ning aega võita 1. polgu II pataljoni kohale jõudmiseni, saatsin vana soomusjõuvankri "Vanapagana" alam-kapten Feofanovi juhatusel, 6. polgu sapööride komando (14—15 meest) toetusel (see oli minu viimane varu), Muremõisa suunas välja käsuga Muremõisast vastase eelosad välja lüüa ning vastast kinni pidada. Al-kapt. Feofanovile andsin oma viimased sideabinõud kaasa, et tema võiks mind orienteerida olukorrast.

Vahepeal vaatame aga, kuidas arenes partisanide tegevus Lindenhofi mõisa suunas. Skangali — Volmari tee joonel kohtasid partisanid kell 1130 pealetungivat vaenlast ja panid tema edasiliikumise püssi- ning kuulipildujate tulega seisma. Algas äge võitlus, mis terve päev kestis. Partisanid võitlesid oma 6" patarei, soomusrongide ning lätlaste kerge- ja raske patareide tule toetusel. Neil läks korda sakslaste vastupanu murda ning neid õhtuks taanduma sundida, võttes oma alla Lindenhofi mõisa, mis sakslastele tugikohaks oli. Võitluses Lode jaama ning Lindenhofi mõisa vahel said partisanid saagiks kuulipildujaid ja patarei. Üksikasjalise partisanide roodude ülemate kirjelduse järgi kujunes see lahing järgmiselt:

2. roodu ülem kirjutab: "21. juuni hommikul Lode jaama jõudes, olid Läti väed taganemisel, osalt Lode jaamast mööda Volmari poole. Et taganemist seisma panna, olime sunnitud otseteed rongist ilma mingisuguse ettevalmistuseta ja orienteerimiseta lahingusse minema. 2. rood liikus jaamast vasakul pool teed Lode jaamast Lindenhofi mõisa kõrgustiku 54,2 peale (esemete definitsioon ei ole täpne. N. R.), seal juures põgenejaid lätlasti kokku korjates ja lahingusse tagasi sundides. Kui meie ahelikud kõrgustikule jõudsid, avasid parunid kuulipildujate- ja püssitule. Rood võttis positsiooni tuuleveski juures, teed mööda kuni kõrtsini, ja sealt vinklis nurgaga Lode jaama viivat teed mööda kuni 4. roodu vasaku tiivani, mis meist paremal oli. Üsna paremal tiival oli üks rühm esimesest roodust ohvitseri kohustetäitja Niidi juhatusel ja kokkukorjatud lätlased 2. Võnnu polgust III pataljoni ülema kapten Bertelson'i juhatusel all. Sakslased olid oma alla võtnud metsa, mis kõrtsist 300—400 sammu eemal Lindenhofi mõisa ja kabeli ees, püüdes seal juures meie vasakust tiivast mööda tungida ja meid ümber haarata, kogu aja meie ahelikku suurtükitle all hoides. Varsti võtsime meie vastukallaletungi ette, mis küll otseteed ei õnnestanud lageda välja tõttu, kuid meie patareide tule abil võtsime päevase lahingu järele Lindenhofi mõisa oma alla ja tungisime edasi üle kõrgustiku 53,0. Sõjasaagiks saime püsse ja käsigranaate. Ööseks jäime peatama: 2. rood Lindenhofi mõisasse, 1. roodu rühm tuuleveski juure mõisa all ja lätlased kõrgustikule 53,0."

3. roodu ülem kirjeldab: "Lode jaama jõudes tuli rood rongilt maha ja jäi raudtee äärde puhkusele. Umbes poole tunni pärast hakkasid läti väeosad metsast paanikalikult taganema, ja teatasid, et sakslased neil kannul olla. Kohe läks rood ahelikku vasakule poole raudteed ja hakkas raudtee suunas edasi Võnnu poole liikuma, roodu ohvitseride juhatusel. Ahelik jõudis metsast välja legendikule. Korraga avati vastuseisvast metsast kuulipildujate-, suurtüki- ja püssituli. Ahelik jäi metsa serva peatama. Algas tulevahetus, mis vahetpidamata kuni õhtuni kestis. Õhtul tormasime ühes soomusrongi dessandiga ägeda suurtükitle toetusel edasi raudtee liini suunas, vastuseisvasse metsa vaenlase seisukohtade peale. Vaenlane taganes oma seisukohtadelt välja, kuna meie metsa mööda edasi liikusime, leides vaenlase mahajäetud surnukehasi. Silla talu liinile jõudes avati ootamata meie peale 6—7 kuulipildujast 30 kuni 40 sammu tagant äge tuli. Umbes poolteise tunnilise lahingu järele taganes vaenlane üle Raunajõe. Meie jäime kogu ööks ühes 3. soomusrongi dessandiga metsa."

4. roodu ülem alam.-leitn. Piip seletab oma roodu pealetungist järgmist: "4. rood tungides tihedas kontaktis teiste roodudega jõudis legendiku peale. Legendikul tulid üksikud põgenejad lätlased vastu. Eelolevas metsas otse roodu rinne ees oli siht, mida maantee läbi lõikas. Selle tee peal oli märgata mingisugust liikumist — võis arvata, et see voor on, mis roodu eest tahab

ärapägeneda. Niipea, kui meie ahelik metsast tähele oli pandud, hakkasid sealtpoolt mõned üksikud paugud kostma. Metsas maantee peal oli märgata segadust ja oli näha, et veetavat asja ümber keeratakse. Peagi kostsid suurtüki paugud, selgus, et ees polnud voor, vaid patarei, milles üks suurtükk oli näha. Vaenlane arvas, et meie tema tabava tule all taganeme. Kohe esimeste paukude järele olid roodus kaotused. Meie kuulipildujad avasid tule. Esialgu, kui meie veel õiget kaugust äramäärata ei saanud, katsus vaenlane kiire ja tabava tulega meie kuulipildujad äraajada. Algas tulevõitlus suurtüki ja kuulipilduja vahel 1000 sammu pealt. Meie kuulipilduja, mille tuld juhtis leitn. Piip ise, läks pea rikki ja paari järgmise paugu järele läks vedru katki. Leitn. Piip tegi korralduse juuretõmmata teise Maximi, kuid sai granaadi killuga haavata ja ei saanud edasi juhtida, sest et tema pea oli kinni mähitud. Sama granaadiga sai raskesti haavata lipnik Narits. Leitn. Piip palus 2. roodu ülemat asetäitjaks väljasaata alam-leitn. Pedaku. Kell 1800 võttis leitn. Pedak roodu vastu ja jätkas võitlust patareiga. Õhtuks oli üks vaenlase suurtükk kätte saadud."

Partisanide edu mõjus parandavalt peajõudude rinde seisukorra peale, andes enamvähem kindlustust selleks, et läbimurde kohas vaenlase edasiliikumine ei arene liig kiirelt.

Kell 2000 jõudis "Vanapagan" Muremõisa juurde ja alam-kapten Feofanov lõi minuga telefoniside. Sellega olin ma tagatud ootamatustest selles suunas. Käskisin al.-kapt. Feofanovil koondada vastutulevaid Läti 2. Võnnu polgu mehi, ning luua neist oma juures väeosa sapööride komando kõvendamiseks.

Kell 2000 tabas Auzemi mõisa kohal meie püssituli vaenlase lennumasina, mis täiesti korras kätte saadi. Vaenlase lendurid jõudsid ärapägeneda lähemasse metsa pärast tulevahetust meie sõduritega.

Kell 2300 teatas 3. polgu ülem, et tema uuel joonel kõik vastase pealetungid on tagasi löönud, ning püsib Ronneburgi kõrgustikul Friedrichshofi mõisa — Ronneburgi alevi — Meringi talu joonel.

Päeval, nimelt kell 1530 jõudis Volmari ülemjuhataja direktiiv, milles oli öeldud: "Saksa Landeswehr on tervel Võnnu frondil pealetungima hakanud. Käsin III diviisile ühes soomusrongidega Saksa Landeswehrile kindlasti vastu pealetungida. II diviisile käsin ligiaidata antud juhtnööride järele (vaata ülemjuhataja direktiiv 18. VI-dast kell 2300. N. R.) — 2. ratsa polk antakse III diviisi käsutada." (Ratsa polgu kohta mul sel päeval mingisuguseid teateid ei olnud).

See direktiiv anti mulle Valgast üle diviisi ülema käsul täitmiseks vastavalt olukorrale. Eelpool on juba tähendatud, et pealetungi kava oli mul valmis ja ma ootasin ainult lubatud varude päralejõudmist.

Kokkuvõttes kujunes olukord selle tähtsa päeva õhtuks järgmiseks. 9. polgu edasiliikumine Loddigeri mõisa suunas ei annud veel Stolbeni mõisa suunas pealetungivale vaenlasele end tunda. Otsustades vaenlase õhuluure tegevuse järele, oli juba vaenlane mures Lemsalu — Loddigeri suuna eest, sest 21.-sel päeva jooksul keerlesid vaenlase lennukid kolm korda Lemsalu — Loddigeri kohal.

6. polk jäi kindlalt oma kohale püsima, vaenlase edasitungi seisma pannes. Keskpäeval Läti 2. Võnnu polgu kiire ning korratu taandumise tagajärjel läks vaenlasel korda sügavalt meie rindesse sisse tungida. Sellel kohal jõudsid vaenlase osad Lode jaama — Skangali mõisa — Starte kõrtsi, ja tema eelosad isegi Muremõisa juurde välja, kuid partisanide õigel ajal päralejõudmine ja nende osav löök pani vaenlase liikumise selles suunas seisma. Partisanide löök

Lode jaamast Lindenhofi mõisa suunas tabas just sissemurdnud vaenlase osade tiiba, ning ähvardas katkestada nende lähema ühenduse seljatagusega. Lindenhofi mõisa äravõtmine partisanide poolt pani täiesti kapt Jena kolonni osade edasilikumise seisma. Soomusrongid pidasid vaenlast raudtee suunas kinni. 3. polk oli sunnitud Läti 2. Võnnu polgu kiire taandumise tõttu tagasi tõmbuma, sest et sissemurdnud vaenlane haaras sügavalt paremat tiiba, kuid visalt vastu pannes jäi 3. polk päeva jooksul Ronneburgi kõrgustikkude valitsejaks.

Pimeda tulekul vaikis võitlus.

Kella 2300 ja 2400 vahel teatas mulle diviisi ülema käsul operatiivadjutant leitnant Taft, et Kalevlaste Maleva eshelon sõidab välja ja et 1. polgu II pataljon on Valka koondunud ning asub rongile Volmarisse sõitmiseks minu käsutusse. See teade ja peajõudude tiibade püsivus rahustasid mind esialgselt.

On huvitav pilti saada, mis vaenlase juures sel raskel võitluspäeval sündis. Kindral von der Goltzi mälestustes leiame: "Major von Kleist, saades alguses häid teateid kapten Blanckenburgi tegevuse arenemisest, algas pealetungi Roopa suunas ja jõudis Roopa alevini välja, kuna siin said tema osad võitlusse kistud, mis väga visalt arenes. Tema vasak tiib sattus küljekaitse ebaedu tõttu hädaohtlikku seisukorda. Lenduri ebaõige teade, et major Kleisti liikumine edukalt areneb ja et tema osad üle Roopa alevi Lenzenhofi jõudnud, kutsus välja korralduse Landeswehri kolonnidele pealetungi alata."

See kirjeldus käib 20. VI-da kohta.

21.-sel oli kindral von der Goltzi kirjelduse järele keskkohal võitluse käik järgmine. "Mõlemad kolonnid (s.o. kapt. Jena ja kapt. Malmede omad N. R.), pärast esimest edu sattusid lõksu, kusjuures ühes riigisakslastest koosnevas ettenihutatud eskadronis puhkes lahti paanika, mis halvavalt mõjus ka teiste osade peale, nii et mõlemad kolonnid raskelt võideldes vaevalt suutsid end tagasi tõmmata. Maj. Fletcher, kes Landeswehri kolonnide tegevust juhtis, esines kui vahva võitleja ja seadis olukorra ja meeoleolu jalule keskmise kolonni juures, nii et see kolonn võitlust jätkas."

Neist ridadest meie näeme, kuidas mõjus partisanide löök Jena kolonni osade ja ka Malmede kolonni omade peale.

"Halvem oli," kirjutab von der Goltz, "olukord Võnnu all, sest siin noorema juhatus eettevaatamatuse tagajärjel tekkis, sildade kaitse puudulikkuse tõttu, hädaoht läänest Võnnu endale. Olukorda hoiti siin vaevalt alal voori kaitsemeeskondade abil. Kõrgem juhatus selle tõttu oli sunnitud korpuse reservi, mis oli määratud Landeswehri vasaku kolonne toetamiseks (s.o. Jena kolonni toetamiseks N. R.) ärakasutama Võnnu linna kaitseks. See reserv pidi teiselt poolt tarbekorral ka major von Kleisti kolonni aitama. Ärakasutatud reservi asemele tõmmati Oger — Galle juurest operatsiooni algusel sinna jäetud 4 pataljonist — kolm Võnnu alla.

Siit meie näeme, missugune tähtsus oli lahingu käigu peale vastase juures sarnasel väiksel episoodil, nagu tegelikult seda oli 6. polgu 2. roodu riidest lahti võtnud sõdurite luurekäik 2. VI kell 1600 Vindu1i parve juures.

Sarnaseks kujunes olukord 21.-se õhtuks vaenlase juures kindral von der Goltzi kirjelduste järele.

Arusaadav, et meie sellest tol ajal ei teadnud. Muidugi oleks mul isiklikult palju südame vaeva ja moraalselt pingutust ning väsimust ära jäänud. Tõestus vana tõde, et kui sul lahingus raske, ega vaenlase juureski kergem pole, kuid kahjuks, näeme ainult omi raskuseid. Polguülemate ettekanded päeva

jooksul kõnelesid ainult raskustest.

Päeva rasked sündmused, eriti moraalne pingutus, mis oli välja kutsutud Läti 2. Võnnu polgu ebaeduga, kurnasid minu öö tulekuks täiesti ära. Olukord Starte suunas jäi endiselt kriitiliseks, ehk küll partisanide tegevus vaenlase liikumisele ajutise seisaku tõi. Vaenlasel võisid varud olla, milledega tema oleks võinud partisanide edu seisma panna, võib olla, neid koguni tagasi lüüa ja siis oma edasiliikumist läbimurde kohal Volmari suunas ja 3. polgu haaramist jätkata. Kõik küsimus seisis selles, millal jõuavad kohale Kalevlaste Maleva ja 1. polgu II pataljon?

Käskisin minu juures olevale alam-leitnant Luukas'el jääda telefoni juurde valvele ja aegajalt võtta sidet olukorra sondeerimiseks, peaausjalikult aga pidada sidet diviisi staabiga ja end täpselt orienteerida eshelonide liikumises. Ise viskasin, nii kui olin, riietes ja saabastes süngi ja minuti pealt uinusin raskes unes. 22. VI kell 0400 ajal äratas mind al.-leitnant Luukas üles ja teatas, et öösel rindel pole midagi iseäralikku juhtunud — oli vaid väga pingutatud luuretegevus. Tervel ööl olid alatised kokkupõrked meie ja sakslaste luurajate vahel. Suurem kokkupõrge olevat sündinud partisanide rindel, kus partisanide ja soomusrongide dessantide ühendatud luurajate salk on saksa ratsaluurajatele kallale tunginud ja neid kabuhirmus põgenema löönud. Edasi kandis al.-leitn. Luukas ette, et kell 0300 Kalevlaste Maleva pataljon on rindele jõudnud ja laadib välja 2 versta põhjapool Lode jaama ja et just praegu on sisse sõitnud Volmari jaama 1. polgu II pataljon, ning et polkovnik Heinze palub minult juhatusi edaspidiseks teotsemiseks. Al-leitnant Luukas lisas juurde, et jõuvanker ootab ukse ees jaama sõitmiseks. Pesematult kargasin jõuvankrisse ja sõitsin jaama. Ilm oli ilus, rõõmus sinine hommik. Varude korralik päralejõudmine, ilus ilm, lühike uni, kõik tõi uuesti mulle värskust ja rõõmu. Mäletan hästi, et meeoleolu oli haruldaselt hea. Jõudes jaama, kohtasin jaamaesisel polkovnik Heinzet, kes elurõõmsalt jalutas. Pataljoni väljalaadimist juhtis pataljoni ülem kapt. Schervel. Polkovnik Heinze seletas mulle, et patarei tuleb järgmise esheloniga

Asusin kohe küsimuse lahendamisele. Andsin polkovnik Heinze'le pildi olukorrast, tutvustasin teda 21-sel tehtud vastulöögi kavaga, ning tähendasin, et ma palun üht roodu jätta mulle varuks kuni patarei päralejõudmiseni. Peale patarei jõudmist saadan selle roodu ühes patareiga temale järele ja palun teda kohe peale väljalaadimise lõppu alata liikumist üle Muremõisa — Starte kõrtsi suunas. Muremõisa juures palusin ligi võtta soomusjõuvankrit "Vanapagan", siis edasi, eestkätt, oma alla võtta Starte teedesõlm ja sel joonel otsida sidet Kalevlaste Maleva pataljoniga. See tehtud, liikuda edasi Uue-Ronneburgi suunas ja otsida sidet vasakule 3. polguga Smurge talu suunas. Edasi tähendasin, et niipea kui side vasakule ja paremale loodud, läbirääkides diviisi ülemaga, kavatsen asuda vastupealetungile, vastavalt ülemjuhataja direktiivile. Tutvustasin polk. Heinzet vastupealetungi esialgse kavaga. Selle kava järele pidi vastupealetung operatiivselt sündima kolmes grupis. Parem grupp, 9. ja 6.-es polk ühes oma patareidega, pidid tegutsema minu otsekoheisel juhtimisel. Teine grupp, keskel, soomusrongid partisanidega ja Kalevlaste Malevaga, kpt. Partsi juhatusel. Kolmas, vasak grupp, 3. polk, 1. polgu II pataljon, ja kui sidet saab, ka 2. ratsapolk, polkovnik Heinze juhtimisel.

Gruppide operatiiv tegevuse kooskõlastamine kuni edu täieliku väljaarenemiseni pidi esialgselt jääma minu hooleks. Läti 2. Võnnu polgu kavatsesin jätta varru.

Pärast läbirääkimist sõitsin Volmarisse tagasi ja telefoneerisin oma kavast kindral Põdderile, kellelt ka vastus tuli, et minuga ollakse nõus ja et

operatiivtegevuse üldkooskõlastamine jääb minu kätte.

Keskkojal, kus partisanid, Kalevlaste Maleva, ning 1. polgu II pataljon, pidid ühise tegevusega purustama sissemurdnud vaenlase, arenes tegevus järgmiselt:

Kalevlased, peale laadimise lõpetamist, asusid pealetungile Berse kõrtsi suunas üle Lissiti talu. Lissiti talu juures ühines Kalevlaste Malevaga soomusrongi nr. 2. dessant. Lissiti talu ning Berse kõrtsi vahel kohtasid Kalevlaste eelosad rännaku korras liikuva vaenlase patarei ühes voriga. Sakslased, sattudes raskesse seisukorda, tahtsid välja pääseda Kalevlasi pettes: nad tõstsid valge lipu üles ja palusid esindajaid läbirääkimisele, teatades, et nad annavad alla. Meie ja sakslaste esindajate üksteisele lähenemisel nõudis aga Landeswehri ohvitser, et Kalevlased end vangi annaks. Häbematus peale vastasid Kalevlased tulega. Landeswehri patarei avades tule, põgenes Berse kõrtsi suunas. Kalevlased ajasid kiirelt vaenlast taga, ning murdsid vastase vastupanu katse Berse kõrtsi ja Skangali mõisa vahel. Kell 0630 Kalevlaste 3. rood ühes soomusrongide dessandiga tungisid Skangali mõisa sisse, kus nad kaks 3" suurtükki saagiks said. Kalevlaste 1. ja 2. roodud, mis üle Silmatuli talu liikusid, said küljelt tuld ja seisukorra selgitamiseks jäid peatuma. Selgus, et siin oli arusaamatus lätlastega, kes meid tulega vastu võtsid. Samal ajal, kui 1. ja 2. Kalevlaste roodud peatusid, tungis vaenlane Skangali mõisa sissetunginud Kalevlastele ning soomusrongide dessandile kallale. Tekkis segadus, ning meie kaotasime Skangali mõisa. Vaenlane, võttes Skangali mõisa oma alla avas sealt kõva kuulipildujate- ja miinipildujate tule. Vaenlase tegevust toetas patarei Starte kõrtsi poolt. Skangali mõisast väljalöödud rood ühines 1. ja 2. rooduga. Alam-kapten Riesenbergr, võttes kõik kolm roodu oma kätte, hakkas uuesti kallale tungima. Tema tegevust toetas Läti patarei. Esimene rünnak äpardus. Kell 1300 läksid Kalevlased uuesti Skangali mõisa peale ja võtsid ta ära. Saagiks langes uuesti üks suurtükk neist kahest, mis esimest korda kätte saadi, kuid sunnitud oldi maha jätma. Peale selle saadi saagiks 8 Maximi kuulipildujat, 2 automaatpüssi, hulk laskemoona ja ühtlasi ka teist varustust. Landeswehr jättis maha 60 surnut. Kalevlaste kaotus Skangali mõisa all surnutena, haavatutena ja põrututena oli 62 sõdurit. Kui silmaspidada Kalevlaste võrdlemisi väikest koosseisu, siis võime kindlasti öelda, et Skangali mõisa juures oli selle päeva vihasem võitlus. See oli ka otsustav silmapilk.

Kell 0600 astus 1. polgu II pataljon, 5., 6. ja 7. roodud, ning maakuulajate komando Volmarist välja temale antud ülesande täitmiseks. Sproge talus sai pataljon teada, et talus olevat juba Landeswehri luurajad käinud. Sproge talust välja minnes kohtas pataljon vaenlast. Algas äge tulevahetus. Meie näeme, et 1. polgu II pataljon jõudis läbimurre kohale parajasti silmapilgul, kus Kalevlasi just Skangali mõisast välja löödi. See oli umbes kell 0900 paiku. Sel silmapilgul jõudis Kalevlaste Maleva pealiku käsul alam-kapten Riesenbergr kohale, tagasilöödud Kalevlaste korraldamiseks. 1. polgu II pataljoni 5. rood tungis teed mööda Ronneburgi suunas kohatud vaenlasele vastu. 6. rood püüdis vaenlast haarata õhtu poolt ja 7. rood hommiku poolt. Maakuulajad olid pataljoni varus. Pataljoni pealetungi toetas meie kerge- ja Läti raskepatarei. Pealetungivatele roodudele aitas kaasa soomusjõuvanker "Vanapagan". Kell 1200 ja 1300 vahel, s.o. just silmapilgul kus Kalevlased algasid uut pealetungi Skangali peale, murdis 1. polgu II pataljon kapten Scherveli otsekoheselt juhtimisel julge pealetungiga vaenlase vastupanu. Vastane hakkas taanduma. Sel silmapilgul algas tormijooks Kalevlaste Maleva poolt, al-kapten Riesenbergriga eesotsas, Skangali peale. Meie

ridadest kadunud alam-kapten Riesenbergi kirielduse järele sündis rünnak eeskujulikult. Alam-kapt. Riesenberg kirjutab: "See oli korralik tormijooks. Läksin umbes 10 sammu ees ja mehed olid piinlikult korralikus ahelas järel. Keegi ei jäänud maha. Ka haavatud roomasid edasi. Nii läksime ühe jutiga ligi 700 sammu lagedat maad, olles kogu aeg sakslaste marulise tule all, kuid õnneks oli selle tormijooksu ajal meil ainult 2 surnut. Päril imelik õnn oli meil! Sakslased panid viimaseni vastu. Mäletan üht nende kuulipildurit, kes ka siis veel silmi ülestõstmata laskis, kui ma tema juurde jõudsin. Kustutasin tema eluküünla revolvrakuuliga." (Siin olid puht-Landeswehri osad, mis kindral von der Goltzi mälestuste järele meeololu mõttes kõige tugevamad olid. N. R.) Edasi kirjeldab alam-kapten Riesenberg: "osa sakslasi jooksid mõisast välja, osa põgenes keldritesse ja küünidesse, ning pildusid sealt käsigranaate. Maja maja järele tuli ära võtta, mille juures seesolijad surma said. Vaenlasel oli koha peal 40 surnut. Peale selle langes palju vaenlase mehi mõisa taga. Meeste meeolulust võin ütelda, et kõik äärmiselt sõjakad olid. Mehed tikkusid lahingusse."

Kell 1400 1. polgu II pataljoni vastu võitlevate Landeswehri osade taandumine muutus põgenemiseks. See sündis kindlasti selle tõttu, et Skangali mõis oli juba ära võetud Kalevlaste poolt.

Kell 1400 ja 1500 vahel langes Starte kõrts 1. polgu II pataljoni kätte. Siin võeti saagiks 5 kuulipildujat, hulk laskemoona ja muud varustust. Sakslased jätsid ka siin lahinguväljale 31 surnukeha. Leitud dokumentidest selgus, et 1. polgu II pataljoni vastu võitles peale Landeswehri osade ka Rauddiviisi Petersdorffi nimeline osa, mida kindral von der Goltz omas mälestustes nimetab "die bewährte Abteilung Petersdorff".

Skangali mõisa ja Starte kõrtsi äravõtmisega hakkas olukord küpsema üleminekuks üldisele pealetungile.

Vaatame nüüd, mis sündis meie peajõudude vasakul tiival. 3. polgu rindel kell 0630 hakkas vaenlane Friedrichshofi mõisa ja Ronneburgi alevi suunas ning Riia — Pihkva kiviteed mööda Krastini talu suunas peale tungima. Riia — Pihkva kiviteel tungis vaenlane peale kahe soomusjõuvankri toetusel. Iseäranis ägedaks kujunes vaenlase tegevus Friedrichshofi mõisa ning Ronneburgi alevi all 3. polgu III pataljoni vastu. Vaenlane tungis kell 0630 kuni lõunani mitmel korral pataljonile kallale, kuid iga kord löödi meie suurtüki- ja kuulipildujate tulega tagasi. Et kallaletungi ja vaenlase pealetungi hoogu murda, pataljoni ülem kapten Triik, kasutades maastiku olusid, saatis pealetungivale vaenlasele seljataha vastukallaletungiks väikese salga automaatpüssidega, leitnant Jõgevest'i juhatusel. Julge ettevõtte õnnestas täielikult. Salk osavalt hiilides jõudis vaenlasele selja taha, ning sünnitas vaenlase voorides kabuhirmu. Vaenlase voorimehed ühes oma vankritega hakkasid Vesselshofi mõisa suunas põgenema. Just selsamal silmapilgul hakkas Ronneburgi kirikumõis, kus vaenlase patarei ja miinipildujad asusid, meie patarei tule tagajärjel põlema. Vaenlane põgenes mõisast välja. Need asjaolud kergendasid III pataljoni seisukorda.

Kõik vaenlase pealetungid kivitee piirkonnas löödi tagasi.

Mis siis samal ajal sündis soomusrongide piirkonnas? Partisanid, hommikul kui Kalevlaste Maleva pealetungima hakkas, algasid ka pealetungi, ning sundisid nende vastas olevat vaenlast taanduma. Partisanid jätkasid oma edasi liikumist Uue-Ronneburgi mõisa suunas, püüdes Starte kõrtsi ja Skangali mõisa all võitlevale vaenlasele kõiki taandumise teid Võnnu peale ära lõigata, ning 3. polgule kallaletungivale vaenlasele selja taha välja jõuda. Minu ja kapt. Partsi poolt 21. VI kell 1000—1100 vahel sissetunginud vaenlasele sepietud

lõks kujunes täielikult välja. Kapt. Jena ja Malmede osad olid täielikult lõksu sattunud ja said väga raskelt kannatada.

Heidame nüüd pilgu võitlustele paremal tiival. Nagu juba tähendasin, kohtasid 9. polgu osad 21-sel vaenlast kaevikutes Vidrischi mõisa all ning kuni õhtuni ei jõudnud edasi. Koidu tulekul jätkasid 9. polgu osad pealetungi. Kell 1320 teatas 9. polgu ülem, et polgu osad on pärast ägedat võitlust Vidrischi ja Loddigeri mõisad oma alla võtnud, ning et tema kavatseb Engelhardshofi suunas edasi tungida. Sarnane kavatsus käis risti vastu minu kavale, pealegi pidasin ma hädaohlikuks sarnast sügavat liikumist just 9. polgu arvulise nõrkuse ja sideabinõude puuduse tõttu. Palusin diviisi ülemat muuta 9. polgu liikumise suuna, ning suunida kõik tema jõud Loddigeri mõisa peale, et aidata 6. polgule lööki anda Roopa all. Ühes sellega andsin 6. polgu ülemale kapten Tallole käsu astuda ühendusse kapt. Schmidtiga, 9. polgu ülemaga. Kapten Tallo telegrafeeris kapten Schmidtile järgmist: "Juba teist päeva võitleb polk põhjapool Roopa alevit Stolbeni mõisa juures. Kõik vaenlase pealetungid on siamaani tagasi löödud. Meie pealetung siin on ka nurja läinud. Palun teid Vidrischi juures üks jagu väge ette panna ja ise Loddigeri — Roopa teed mööda vaenlasele kõva seljatagune hoop anda."

Omalt poolt saatsin kapten Schmidtile diviisi ülema nimel järgmise käsu: "Loen, et seisukorra kindlustamiseks oleks tähtis kindlasti läbi viia 6. polgu ülema ettepanek, mis tema tegi oma telegrammiga, nr. 652. Roopa äravõtmise peaks sündima öösel 22./23. VI-dal, kui te jõuate rännaku ära teha. Enne Roopa äravõtmist ei või Engelhardshofi peale tungida. Palun mulle teadustada, kuidas teie võiksite aidata Roopa äravõtmist." (Telegramm minult antud kell 1726). Vaatame nüüd üksikasjaliselt lahingu käiku 6. polgu rindel. Hommikust peale algas vaenlase pealetung 6. polgu rindel eriti ägedalt Stolbeni mõisa suunas. Selle mõisa ümbruskonnas olevad talud käisid mitu korda käest kätte.

Silke juures 6. polgu 4. roodu piirkonnas tungis vaenlane päeva jooksul mitmel korral suurte jõududega kallale, püüdes üle Koivajõe pääseda. Kõik pealetungid löödi tagasi. Päeva jooksul 6. polgu keskkohal Muzeneki küla suunas tegi vaenlane mitu korda katset polgu rinnet läbi murda. Vaenlasel õnnestus mitu korda Stolbeni — Võnnu teeni läbi tungida, kuid iga kord löödi vaenlane vastulöögiga tagasi, "Toonela" ja "Estonia" toetusel, mis alatasa liikusid seda teed mööda. Nende kahe soomusjõuvankrite lahingkaastöö oli eeskujulik. 6. polk hoidis kindlalt oma rinnet. Vastukallaletungiks paistis ka siin olukord küpsevat eriti just selle tõttu, et 9. polgu tegevus edukalt arenes.

Kell 1400, nagu näha, kujunes olukord küpseks üldvastukallaletungiks. Andsin sellest teada Valka diviisi ülemale, ja saades nõusoleku ning pärast läbirääkimisi kapten Partsiga, andsin diviisi ülema nimel kell 1452 polkovnik Heinze'le ning kapten Kruusile järgmise käsu: "3. polgu ülem peab 2. ratsapolgu ülemale teada andma (side 2. ratsapolgu ülemaga loodi 22. VI-dal kell 0700 ja 0900 vahel), et tema viibimata liiguks 3. polgu vasakule tiivale.

3. polk, 1. polgu II pataljon, 2. ratsapolk, 3. ja 4. patareid 3. suurtükipolgust ning 1. patarei 1. suurtükipolgust loovad polkovnik Heinzega grupi, mille ülesanne on pealetungivat vaenlast tagasi lüüa ja ühes soomusrongi osadega Võnnu ära võtta, misjuures 2. ratsapolk peab julge löögiga vaenlasel seljataguse ära löikama."

Kell 2100 tungis vaenlane veel kord suurte jõududega Stolbeni mõisa peale, kuid löödi põgenema, kusjuures vaenlane jättis maha 2 kuulipildujat. Kell 2225 teatas 9. polgu ülem, et tema eelosad on Kolzeni mõisa oma alla võtnud

ning 3 kuulipildujat saagiks saanud. Vähe hiljem; tuli kapt. Schmidtilt uus telegramm vastuseks minu eelpooltöödud käsu peale: "Et 6. polgu ülema ettepanekut täita, selleks saadan kaks roodu Roopa peale. Kas seda ülesannet läheb korda täna öösel läbi viia ei tea, sest 6 versta Loddigerist Roopa suunas seisab vaenlase eskadron endistes vene kaevikutes. See seisukoht peab vaenlase käest enne ära võetama. Roopa seljataha minna on väga raske, sest seal on tarvis jõest üle minna, kuid see meid palju ei kohuta."

Kell 2355 telegrafeeris kindral Pödder Valgast, et 23. VI-da hommikul jõuab Heinaste sadamasse "Vambola", mis 9. polgu paremat tiiba saab toetama.

Olukord keskpaigas ja vasakul tiival kujunes õhtuks järgmiselt. Raudtee piirkonnas pidasid soomusrongid terve päev võitlust vaenlasega, aga sel päeval üle Raunajõe ei pääsenud. Partisanide eelosad, pidades võitlust taanduva vaenlasega, jõudsid Raunajõe jõe juures purustatud vastast jõudis Kalevlaste Maleva õhtuks Obuli — Irbiti talude jõe juures. Samale jõe jõudis välja ka 1. polgu II pataljon. Kell 2200 oli tema Rauska talu ümbruses. Sideks 3. polguga oli pataljoni poolt välja saadetud "Vanapagan", mis julgelt tungides taanduva vaenlase sekka, pildus tema laiali ja sai saagiks 3 kuulipildujat, hobuseid ja vankreid. 3. polk, lüües kõik vaenlase pealetungid tagasi, asus saadud käsu järele vastupealetungile ja sundis vastast korratult taanduma. Vaenlane 21. VI päeva jooksul kaotas 3. polgu rindel surnutena kuni 100 meest (polgu sõjategevuse päevaraamat). Elanikkude seletuse järele olevat haavatute äraviimiseks suured voorid Riia poole valgunud.

Kokkuvõetult oli Landeswehr õhtuks lõksu sattunud ja purustatud. Seda tunnistab kindral von der Goltz ise, rääkides kapt. Jena ja kpt. Malmede kolonnide lõksu sattumisest, millest nad välja tulid pärast rasket võitlust. ("So dass beide Kolonnen sich nur mühsam unter schweren Kämpfen nach rückwärts durchschlagen konnten.") Teine lõks paremal tiival Rauddiviisi jaoks oli ka juba valmimas. Ka vasakul tiival Böckelmanni kolonni ootas lõks. Siin olenes kõik 2. ratsa polgu tegevusosavusest ning jõupingutustest.

Võitluses 22. VI jooksul Läti 2. Võnnu polgu osad ei jäänud pealtvaatajateks. Selle polgu osad, segamini meie osadega, võtsid osa üldvastupealetungist. Selle polgu II ja III pataljonid, umbes 25 ohvits. ja 350 tääki, tegutsesid soomusrongide osade vahel ja I pataljon, umbes 150 tääki, meie 3. polgu paremal tiival. Lätlaste patareid, mis algul asusid Jaunsemi talu ümbruses ja pärast kaasa liikusid, võitlesid hästi. Lätlaste suurtükiväelased seisid moraalselt kõrgemal astmel kui nende jalaväe meeskond. Eriti juhtimise kindlust näitas üles Läti kerge patarei ülem. (Kahjuks tema nime ei mäleta.) Oma kava, võtta Läti osad varru, viisin läbi juba 23. ja 24. VI jooksul.

Olukorda tervikkus kokkuvõttes ning diviisi ülemaga läbi rääkides andsin kell 2317 järgmise direktiivi: "Meie ei tohi anda vaenlasele võimalust ennast korraldada ja koondada pärast kahepäevases lahingus saadud lööki. Vaenlase purustamist tuleb jätkata ja Võnnu linn äravõtta.

Võnnu linna äravõtmine jääb soomusrongide ja nende löökosade ülesandeks.

Polkovnik Heinze grupp peab pealetungima ühes soomusrongide löögiosadega, koos nende vasaku tiivaga, Vesselshofi — Ramozki suunas ja Ramozki oma alla võtma, kusjuures 2. ratsa polk tuleb vaenlasele seljataha saata. Pealetungi alata kell 0300. 6. ja 9. polk jätkavad oma operatsiooni Roopa alevi võtmiseks."

Nii siis lõppes ajaloolise lahingu otsustav päev. Vaenlane oli löödud keskel, just seal, kus tema paremad jõud olid. Teistel kohtadel oli tema pealetungi hoog murtud. Päeva jooksul oli võetud hulk saaki. Meie meeste

väsimus oli suur, aga võidurõõm ei olnud ka mitte vähem.

23-dal kell 0500 hakkasid 6. polgu osad Roopa alevi peale tungima, kuid vaenlast seal enam ei olnud. Tema taandus öösel ära. 9. polgu tegevus andis end tunda. Kell 0900 jõudsid Roopa alevisse 9. polgu 5. ja 6. roodud alam-kapten Kolts'i juhatusel. Viimane oma rooduga öösises lahingus murdis von Pahleni ratsasalga (2 eskadroni) vastupanu Ingluscheni karjamõisa juures, seega täites osavalt oma ülesande. Kell 0500, 6. polgu I pataljon 1. patarei tule toetusel tungis üle Koivajõe; soomusrongid oma dessantosadega tungisid üle Raunajõe ja kell 0730 langes Võnnu linn meie kätte. Siin langesid meile saagiks kolm rikutud rasket suurtükki, üks vedur, 102 vagunit sõjavarustusega, veo- ning sõidua autod, kuulipildujad, automaatspüssid, laskemoon ja muu varustus.

Kell 0915 telefoneerisin sellest diviisi ülemale, kes kell 1020 sündmusest ülemjuhatusesse ette kandis.

Vaenlane taandus kõikides suunades. Taanduva vaenlase jälitamiseks, pärast läbirääkimist diviisi ülemaga, kirjutasin kell 1000 järgmise direktiivi: "Võnnu linn langes meie kätte. Vaenlane põgeneb. Meie ei tohi vaenlasele anda võimalust end vastupeatungiks koguda. Selleks käsin:

"9. polgul ühes 6. polgu I ja II pataljoniga ja kahe soomusautoga Hinzenbergi alev ära võtta, Riia — Pihkva kiviteele väljatungida ja vaenlasele taganemistee ära lõigata. 6. polgu III ja IV pataljonid jäävad Roopa alevisse minu reservi."

"Soomusrongide diviisi ülem oma väeosadega tungib Riia suunas edasi, et 6. ja 9. polgule kaasa aidata."

"Polkovnik Heinze oma grupega tungib Vesselshof — Ramozki suunas ja võtab oma alla Ramozki raudteesõlme, kusjuures 2. ratsa polk Nitau teedesõlme peab ära võtma."

Parempoolne grupp, mis olukorra järele omas suure tähtsuse ja millel tuli ka suuri pingutusi teha, jäi minu juhatuse alla.

Selle direktiiviga algas vaenlase jälitamine. Meie pingutasime oma meeste füüsilist jõudu kuni viimse võimaluseni. Meil oli tähtis silmas pidades maastiku olusid mitte anda vaenlasele võimalust ennast korraldada uueks vastupanuks. Selleks oli äärmiselt tähtis võimalikult kiiremlt vallutada Suuresõja positsioonid Engelhardshofi — Hinzenbergi joonel. Kindral von der Goltzi mälestustest on näha, et temal just oli kavatsus siin kindlat vastupanu korraldada, Koivajõe mõlemaid kaldaid enda käes hoides. Maastikuolud olid temal siin soodsad, Suuresõja kaevikud traattõketega olid valmis. Olukord, võib ütelda, selleks oli ideaalne. Oli tarvis suruda kiirelt, kuid ka ettevaatlikult.

9. polk juba 23. VI-dal õhtupoole astus kontakti vaenlasega Engelhardshofi kindlustatud positsioonil. Kuumavereline polgu ülem mitte täpselt täites minu direktiive, ja ilma et oleks ära ootanud 6. polgu päralejõudmist ja minu kohalesõitmist, algas juba 23-mal kell 1800 kallaletungi positsioonile. Siia oli koondunud kitsal rindel pea terve Rauddiviis. Julge kallaletung küll täielikult ei õnnestunud, aga see julgus lõhkus täielikult vaenlase moraalit ära. 9. polgu osade öised kallalekippumised tekitasid paanika mitte ainult Rauddiviisi meeskondade ridades, vaid veel enam juhtivas koosseisus. Seda tõendab kindral von der Goltz ise oma mälestustes.

24-da hommikul jõudsin ma ise Engelhardshofi alla, kiirustades 6. polgu osade liikumist, teiselt poolt kiirustasin ma polkovnik Heinze grupi liikumist.

24-dal kell 1000 löid meie osad vaenlase arjergardi Neuhoft mõisast välja. Vaenlase peajõud olid juba hommikupoolel ära taandunud Engelhardshofi

positsioonilt. Lõuna ajaks olid meie eelosad juba Koivajõe põhjakaldale välja jõudnud. Selles arjergaardi lahingus 6. polgu II pataljon sai saagiks 3 suurtükki, 3 miinipildujat ja 2 kuulipildujat.

Partisanid võtsid 24-ma õhtuks oma alla Segevoldi, kus ka neil vaenlase arjergardiga kokkukõrge oli.

Kell 1630 anti mulle Valgast diviisi ülema käsul järgmine ülemjuhataja direktiiv: "III diviisi ja soomusrongide ligem ülesanne on Saksa Landeswehri Koivajõe suu — Segevoldi — Nitau liini taha visata, ja kui veel jõudu jätkub, edasi tungida ja Saksa Landeswehri ka Riia linnast välja üle Düünajõe ajada."

Terve 24./25. öö läks mul rändamise peale ära. Nimelt sõitsin sel ööl kapten Partsiga koos läbi kolonel Heinze staabist ja käisin Läti 2. Võnnu polgu ülema staabis. Nimelt sai Läti 2. Võnnu polk minult käsu ühes oma patareidega Võnnust välja astuda ja oma liikumist nii korraldada, et 25. VI-dal hiljemalt kell 1400 olla Ligati jaamas. Polk toimetas öösist rännakut.

25-mal algasime vaenlase surumist Hinzenbergi kindlustatud positsioonil. 6. ja 9. polgu ning partisanide kombineeritud tegevusega löödi vaenlane 26-ma hommikul kindlustatud positsioonilt välja.

26-mal hommikul oli ülemjuhataja direktiivi esimene osa täidetud.

Vaenlane taandus Suuressõjas kindlustatud Jägelijõe positsioonile. Riia linna äravõtmiseks oli tarvis eestkätt seljatagust korraldada. See oli väga raske ülesanne, silmaspidades et sild üle Ammatijõe Araschi juures oli täiesti ära lõhutud. Diviisi ülem oma Hughes'i kõnes 26-mal kell 1200 väljendas kindralstaabi valitsuse ülemale järgmist: "Meie väed tungivad Engelhardshofist ja Segevoldist Hinzenbergi jaama suunas edasi. Edasitungimine on suuresti takistatud side loomisega ja meeste toitmisega." Kindralstaabi valitsuse ülema küsimuse peale: "Ja millal mõtlete Riiga jõuda?" — vastas diviisi ülem: "Riiga võib ainult siis minna, kui sõdurid kõhud täis söövad. Praegu on nad näljas, sest söögiained hobuste puudusel ei jõua järele. Saavad süüa, siis lähevad Riiga." Diviisi ülem ei öelnud veel, et ka laskemoona tagavarad olid lõppemas. Diviisi ülemal oli tuline õigus, ja sellest välja minnes, jättes minu peale terve tagaajamise operatsiooni, hakkas ta energiliselt ja osavalt organiseerima seljatagust ja ettevalmistust Riiale kallaletungiks. Tõepoolest, mul olid roodud, kes kaks päeva olid söömata, magamata. Suur maa oli läbi käidud. Diviisi staap oli veel Valgas.

Terve see tagaajamise operatsioon, eriti aga võitlused Engelhardshofi — Hinzenbergi kindlustatud joonel, on taktikaliselt väga huvitav, kuid ruumi puudusel ei saa meie üksikasju ette tuua ja see ei käi ka ülesande piiridesse.

Engelhardshofi — Hinzenbergi positsiooni äravõtmisega oli ülemjuhataja direktiivi esimene pool täiesti ja hiilgavalt täidetud ja sellega Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahingu võidule vääriline lõpp tehtud. Juhid ja meeskonnad näitasid üles hiilgavat ohvrimeelsust ja pingutust.

Missugused olid siis meie võidu peategurid?

Ajaloo ülesanne on hinnata keskjuhatuse samme. See ei kuulu meie ülesannetesse. Meid hinnaku teised. Meie võime hinnata alluvaid.

Selles mõttes peame tähendama, et peapõhjuseks oli meie meeste võitlushimu, püsivus, juhtide ja meeskonna suur ohvrimeelsus. Sarnast ohvrimeelsust pole ma näinud Vabadussõjas ei enne Landeswehri operatsiooni, ei pärast seda. Meie juhtide ja meeskonna meeoleolu oli väga hea ja selles mõttes olime meie täielikult ülekaalus vaenlasest. Meie vääriliseks võis veel lugeda puht-Landeswehri osasid. Rauddiviisi osad ja Landeswehri osades riigisakslased olid palgaliste meeoleolu. Von der Goltz ise tunnistas oma osade meeoleolu

nõrkust. Omas raamatus (lhk. 212) tema ütleb, et temal on teada neli juhust, kus osades tekkis katastroofiline kabuhirm, nii et kõrgem juhatus oli sunnitud taandumise käske andma.

Teiseks kaaluvaks teguriks, mis üheks võidu peamiseks teguriks osutus, oli meie juhtide külmaverelikkus, püsivus, suur algatusvõime, isiklik vahvus.

Kolmandaks teguriks oli see, et meie vaenlase võimet tõsiselt võtsime ja vastavalt sellele korraldasime võitlusabinõusid. Nii, näiteks, punase joonena käib ülemjuhatajast alates nõue kindla side järele. Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahingu raskemal päeval ei olnud ühtegi side katkemise juhust. Side otsimine ja side loomine oli polgu ülematel esimene mure. Näiteks, 3. polgu ülema algatusel Võnnu — Ronneburgi lahingus, oli mul temaga sideks kasutada kolm juhet, mis olid ehitatud mitmes suunas, nii et kuni lõpuni, vaatamata vaenlase sügava haaramise peale, oli mul side 3. polguga. Vaenlasel selle vastu meie näeme eestkätt meie võimete kohta kõrgimeelset hinnangut, mille tõttu puudus vaenlasel küllaldane ettevaatus. Vaatamata suurte tehniliste võimaluste peale — lennumasinad, sädetelegraaf, suur arv jõuvankreid — kogu tema tegevuses torkab silma side puudus.

Neljandaks teguriks — vaimline side meie juhtide vahel selles operatsioonis, võib ütelda, oli täiesti eeskujulik. Kus puudus tehniline side, seal saadi kokku isiklikult, enne lahingut, eriti lahingu tähtsal silmapilgul ja ka pärast lahingut tagaajamise perioodil. Lahingu kestel oli alaline isiklik side kahe grupi juhatajate vahel, s.o. kapten Partsi ja minu vahel. Kokkusaamistel mõnikord kukkus nii mõnigi kibe sõna nii ühe kui teise poolt, kuid alati selgitati otsekoheselt olukorda, vennalikult pigistati lahkumisel kätt ja oldi kindel üksteises.

Viiendaks. Meie tegevuskava oli lihtne. Punase joonena käib mõte alata tegevust laial rindel — ühel ajal. Meie seisukord oli raskem kui kindral von der Goltzil. Kindral von der Goltz ise kirjutab, et võitlus Võnnu all oli tema jõududele operatsioon sisemistel joontel kitsas ruumis. See oli õige, kuid ainult Landeswehri kohta. Rauddiviis oli juba küllalt kaugel. Temal oli oma suund ja väga tähtis, kuid side just selle Rauddiviisi osadega ei olnud mitte eeskujulik.

Kuuendaks. Mõlemate gruppide juhtide kindel usk üksteisesse lahingu kriitilisemal silmapilgul, 21. VI kell 1000, millal töötati ühiselt välja Landeswehri hävitamise kava, millest mõlemad kindlalt kinni pidasid, vaatamata 21. VI päeva kriitilise olukorra peale. See usk ja kindlus kanti üle polgu ülemate peale, mille tõenduseks kapt. Kruusi talitamine.

Seitsmendaks. Ülemjuhatause kiire talitamine varude kohale saatmises.

Kaheksandaks. Seljataguse organiseerimise kiire ja korralik areng. Viimast tegurit tuleb pidada ülitähtsaks, sest sellest rippus ära meeoleolu ja materjaalne võimalus võidelda.

Meie kaotused.

Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahingus 19. — 23. juunil 1919.

Langesid III diviisis.

Kuu-päev	Väeosa	Aukraad, nimi, eesnimi	Üksus	Langemis-rajoon
19. VI.	—	—	—	—
20. VI.	9. jal. polk	Junker Reinhold. Friedrich	Maak. k. ül.	Lemsalu
20. VI.	9. jal. polk	R/m Vekram, Georg	5. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Pörk, Nikolai	10. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Raudsepp, Mihkel	10. rood	Behrse juures
21. VI.	3. jal. polk	R/m Konruska, August	10. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Raudsepp, Rudolf	10. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Võik, Johannes	11. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Tamm, Aleksander	11. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Erilane, August	11. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Pruus, Karl	11. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Vaena, Paul	12. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Trossik, Albert	12. rood	
21. VI.	3. jal. polk	R/m Pokal, Paul	12. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Matson, Georg	9. rood	Ronneburg —
22. VI.	3. jal. polk	R/m Sagar, Johannes	9. rood	Vesselshofi
22. VI.	3. jal. polk	R/m Tilkson, Jakob	9. rood	rajoonis
22. VI.	3. jal. polk	R/m Matson, Eduard	9. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Tiido, Artur	9. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Leppik, Karl	9. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Kruuberg, Johannes	9. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Mikk, Johannes	10. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Palos, Johannes	10. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Paidrov, Eduard	10. rood	
22. VI.	3. jal. polk	R/m Mustson, Jaan	10. rood	
22. VI.	6. jal. polk	Lipnik Kõks, Mihkel	7. rood	
22. VI.	6. jal. polk	N.-allohv. Piir, Jaan	7. rood	
22. VI.	6. jal. polk	R/m Roosa, Jaan	7. rood	
22. VI.	6. jal. polk	R/m Tomson, Ado	7. rood	Stolbeni mõisa
22. VI.	6. jal. polk	R/m Soots, Hendrik	7. rood	juures
22. VI.	6. jal. polk	Vbt. Kaigas, Aleksander	Kooliõp. rood	
22. VI.	6. jal. polk	Vbt. Kabel, Aleksander	Kooliõp. rood	
22. VI.	6. jal. polk	Lipnik Peelberg, Jaan	Kr. smsr. nr. 4	
22. VI.	6. jal. polk	R/m Vaks, Johannes		Roopa juures
22. VI.	6. jal. polk	Sanit. Konks, Jaan		
22. VI.	9. jal. polk	Lipnik Koger, Juhan	8. r. ül	Lemsalu juures
22. VI.	9. jal. polk	R/m Kirkmann, Otto	8. rood	
23. VI.	6. jal. polk	R/m Vihman, Jakob	Kooliõp. rood	Roopa juures
23. VI.	6. jal. polk	Vbt. Turu, Arnold	Kooliõp. rood	
23. VI.	9. jal. polk	Kpr. Mitt, Peeter	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Fnn, Mihkel	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Juurikas, Harald	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Kärstna, Johannes	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Kulbok, Hans	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Lilienthal, Aleksei	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Poot, Hendrik	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Schalbe, Maks	3. rood	Engelhardshofi
23. VI.	9. jal. polk	R/m Tamm, Aleksander	3. rood	juures
23. VI.	9. jal. polk	R/m Veeber, Aleksander	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Verbak, August	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Lentsment, Peet	3. rood	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Kiling, Voldemar	7. rood	
23. VI.	9. jal. polk	Kõr Lind, Juhan	Klp. k.	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Tõke, Juhan	Maak. kom.	
23. VI.	9. jal. polk	R/m Mangelson, Heinrich	Maak. kom.	

Langesid Soomusrongide divisjonis.

Kuu-päev	Väeosa	Aukraad, nimi, eesnimi	Üksus	Langemis-rajoon
19. VI	—	—	—	—
20. VI	—	—	—	—
21. VI		Lipnik Künnapuu, Johan		
21. VI	Smsr.	R/m. Kiik, Voldemar		
21. VI	"Kapten Irv"	R/m. Kuus, Voldemar		
21. VI		R/m. Pärn, Magnus		
21. VI		V.-allohv. Raun, Otto		Lode jaama juures
21. VI		R/m. Kuusik, Otto		
21. VI	Smsr. nr. 3	R/m. Katvelt, Ado		
21. VI		R/m. Mägraken, Ernst		
22. VI		Lipnik Vares, Boris	Dessant	
22. VI	Smsr. nr. 2	R/m Kuldvere, Eduard	Dessant	Skangali m. juures
22. VI		Sanit. Böckler, Karl	Dessant	
22. VI	Kuperjanovi partis. ptlj.	N.-allohv. Väljaots, Johannes		Lode jaama juures
22. VI		Ohv. k.t Vildevink, Johannes	2. rood	
22. VI		V.-allohv. Priggo, Paul	1. rood	
22. VI		R/m. Eller, Oskar	1. rood	
22. VI		R/m. Treiman, Heinrich	1. rood	
22. VI		R/m. Sassi, Oskar	1. rood	
22. VI		R/m. Veevald, Voldemar	1. rood	
22. VI		R/m. Kärner, August	1. rood	
22. VI		N.-allohv. Riiberg, Eduard	2. rood	
22. VI		R/m Räbin, Eduard	2. rood	
22. VI	Kalevlaste Maleva ptlj.	R/m. Laupa, Priido	2. rood	Lode-Skangali rajoonis
22. VI		R/m. Vain, Aleksander	2. rood	
22. VI		R/m. Bauman, Aleksander	2. rood	
22. VI		R/m. Kannof, Villem	2. rood	
22. VI		N.-allohv. Vaher, Bernhard	T. r.	
22. VI		R/m. Andresson, Johannes	T. r.	
22. VI		R/m. Sirts, Abel	T. r.	
22. VI		R/m. Evert, Johannes	T. r.	
22. VI		R/m. Soopik, Aleksander	T. r.	

Kaotuste kokkuvõte.

Teadmata kadunud on arvatud langenutena.

19. ja 20. VI. Surnutena 1 ohvitser 1 sõdur
Haavatutena ja põrututena 1 ohvitser 32 sõdurit
21. VI. Surnutena 2 ohvitseri 35 sõdurit
Haavatutena ja põrututena 3 ohvitseri 90 sõdurit

22. VI.
Surnutena 4 ohvitseri 41 sõdurit
Haavatutena ja põrututena 3 ohvitseri 118 sõdurit

23. VI.
Surnutena 26 sõdurit
Haavatutena ja põrututena 2 ohvitseri 30 sõdurit

Kokku: 19. — 23. VI.

Surnutena 7 ohvitseri 103 sõdurit
Haavatutena ja põrututena 9 ohvitseri 272 sõdurit

Vaenlase kaotused.

Väeosade ülemate ettekannete järele olid vaenlase kaotused surnutena lahingutes 19. — 23. VI. 1919. a. 274 meest.

Sõjasaak.

Väeosade ülemate ettekannete järele meie sõjasaak lahingutes 19. — 23. VI. 1919. aastal: 127 püssi, 39 r k., 8 miinipildujat, 2 lennumasinat, 1 mootorratas, 1 kerge- ja 2 raskeveo-autot, 1 vedur, 102 vagunit sõjavarustusega. Peale selle on vastaselt võetud laskemoona, hobuseid, vankreid ja muud varustust, mille arvu kohta puuduvad täpsed andmed.

Vanemate juhtide nimed,

kelle juhatusel Lemsalu — Roopa — Võnnu — Ronneburgi lahing võideti:

III diviisi ülem kindral-majoor **Ernst Põdder**, Landeswehri operatsiooni üldjuhataja

III diviisi staabi ülem kindralstaabi alam-polkovnik **Nikolai Reek**, lahingus diviisi peajõudude grupi otsekohene juhataja volitusega Diviisi Ülema poolt koha peal kooskõlastada kõikide gruppide operatiivtegevust
Soomusr divisj. ülem kapten **Karl Parts**, soomusrongide jõudude grupi ülem

1. polgu ülem polkovnik **Otto Heinze**, 23. VI peale vasaku grupi ülem

3. polgu ülem kapten **Jaan Kruus**

6. polgu ülem kapten **Karl Tallo**

9. polgu ülem kapten **Johan Schmidt**

Partisanide pat. ülem alam-kapten **Jaan Unt**

Kalevlaste Maleva pataljoni ülema aj. kt. leitnant **Otto Tief**, 19. — 23. VI. —
pataljoni juht

Läti 2. Võnnu polgu ülem polkovnik **Kristjan Berkis**

